

Інтерв'ю

SIN QUA NON. РОЗМОВА З РОМАНОМ КІСЕМ ПРО ІНТЕЛІГЕНЦІЮ Й ІНТЕЛІГЕНТНІСТЬ У ТРАВНІ 2005 РОКУ

Елеонора НАРВСЕЛІУС

Старі вахтери, які пильнували вхід до імпортної будівлі колишньої Галицької ошадної каси, а нині Інституту народознавства, знали, що до Романа Кіся навідується дуже різношерста публіка. «До Кіся на каву?», — перепитували на всяк випадок, примруживши око. Паролем на це гасло було «Прошу пана, на бесіду». «А, ну то він у себе в комірчині», — сповіщав черговий вахтер, пропускаючи відвідувачів до парадних мармурових сходів.

На другому поверсі, в коридорчику між актовим залом інституту та приміщенням відділу антропології пан Роман часто працював у крихітній кімнатці, заваленій книгами й паперами. «Комірчина» була робочим кабінетом пана Романа, і отримав він її не тому, що ці два квадратні метри мали б сигналізувати його офіційне становище в бюрократичній ієрархії (бо ж начальником не був і не прагнув бути), а радше тому, що в такий спосіб майже само собою було визнано його інтелектуальну автономію в інститутській структурі. Сам пан Роман був великою мірою противагою структурі, окремим лімінальним буттям, ерудитом-інтелектуалом, який «кайфував» від нескінченного пошуку смислів світу й форм їхнього вираження у слові. Був чутливим, емоційним, часом навіть сентиментальним. Цінував свободу й спілкування з цікавими співрозмовниками, незалежно від віку, статі, статусу, національності та вигляду. Був майже по-дитячому цікавий до нового, і попри певний поколіннєвий консерватизм не боявся залишати свою зону комфорту. Періодично «виключався» з суєтного міського життя й міняв свій офіс-комірчину на хатинку в горах. Повертався з цієї карпатської оази з написаними від руки розділами своїх книжок, віршами й розповідями про враження від усамітненого життя на лоні величного гірського пейзажу.

Нелегко писати про наставника, співробітника й друга, який відійшов, не сповна доживши віку й не встигнувши почати нову книгу, «заразитися» новою науковою темою, відкрити нове для себе коло спілкування. Мимовільний відрух — видобути з пам'яті й скласти пазл із сценічних жестів, мудрих сентенцій, нестандартних вчинків у банальних ситуаціях та дотепних відповідей на атаки критиків. Усього цього не забракне в спогадах про пана Романа. Але такий колажний прийом часто-густо робить карти-

ну статичною й наперед заданою уявленнями про те, як слід згадувати науковця, письменника, поета, інтелектуала.

Вміщене тут інтерв'ю — це розповідь самого пана Романа про його розуміння деяких засадничих і знакових для інтелектуала тем. Наша розмова відбулася в травні 2005 року, коли свіжими були враження від Помаранчевої революції, й несе на собі відбиток того часу. Приводом для інтерв'ю зі мною, колишньою співробітницею інституту, а на той час докторанткою університету Лінчопінга в Швеції, був збір матеріалу для моєї дисертації про інтелігенцію Львова. І до кого ж цілком природньо було звернутися за біографічною інформацією й коментарями, як не до пана Романа? Комірчина була замала для такої розмови, то ж, знову цілком природньо, інтерв'ю відбулося за класичним львівським сценарієм, за кавою в одній із затишних кнайп, яких і тоді не бракувало в районі Ринку.

Перечитуючи сьогодні це інтерв'ю, ловлю себе на думці, що для виокремлення й розуміння багатьох важливих деталей потрібний час. Те, що тоді не впадало у вічі, з перспективи сьогоднішнього дня раптом набуває нового сенсу й стає ключовим. Ця розмова й була власне про сенси й про сенсотворення, про опір думуючої людини нівелюючим впливам громадської думки та репресивних ідеологій — самостверджувальний опір, що має багато спільного з «силою смаку» Герберта. І, зрештою, про вписування своєї інтелектуальної біографії у щось складніше й захопливіше, ніж банальне «тут» і «зараз». Про те, що було sin qua pop для пана Романа.

— **Пане Романе, а пригадайте, будь ласка, як у Вас виховували українськість?**

— Хм... Це насправді той нечастий випадок, коли людині вдалося жити й виховуватися дійсно в сім'ї інтелігентів. Переважно у Львові. Це інтелектуали в першому поколінні. Мій батько в свій час вчився в Рогатинській гімназії, тобто, це певний потенціал інтелігентності не в плані тільки знань, а обізнаности, інформованости. Знання грецької мови, латинської мови. Але інтелігент — це ще й поріг очікувань. Я пригадую один такий епізод — трішки перескакуючи. Пригадую такий епізод, що батько відтак після Рогатинської гімназії поступив у Львівську богословську греко-католицьку академію. Чи мав він до того внутрішнє якесь духовне пробу-

Роман Кісь. Тут і далі світліни з приватного архіву Андрія Кіся і Оксани Кісь. Публікуємо з дозволу родини

дження — це інше питання, і не буду на цьому зупинятися, бо то окрема тема. Але в той час хлопцю з бідної селянської родини — а він був із з бідної селянської родини — міг поступати лише туди, куди українців приймали, бо в більшості навчальних закладів був певний ліміт, обмеження, дискримінація стосовно українців. В греко-католицьку академію було легше поступити і вчитися, бо там навчання було безкоштовне. Але такий епізод мені пригадався, бо в той час Біблія була недоступна — маю на увазі часи Хрущова. То моя рання юність, коли мені було дванадцять, тринадцять, чотирнадцять років, це час пізнього правління Хрущова, до 1964 року. То мені пригадався епізод такий, дуже значущий, знаковий. Оскільки Біблія була недоступна, то мені довелося якусь цитату чи з Толстого, чи з Достоевського, то мені довелося велику цитату прочитати з Біблії, з Псалма першого. І мене це так вразило, цей уривок з Біблії, як епіграф до одного з їхніх творів, що я підбіг до батька і кажу: «Тату, подивися: які глибокі, які мудрі слова!». І батько мені від початку до кінця той псалом процитував, і на івриті, оскільки вони це вчили в богословській академії. Отакі окремі епізоди... багато таких різних епізодів було, якісь такі істини екзистенційні, а не суто національні, відкривались мені через власне контакт з батьком. І такі епізоди могли більше вплинути на світогляд, на світорозуміння, ніж якесь цілеспрямоване свідоме навчання. Бо в той час, 60-ті роки, не було експліцитно розгорнутої, сформульованої національної ідеї. От втовкмачують зараз, що ти українець, маєш бути українським патріотом, маєш бути свідомим і так далі. Але сама атмосфера повсякденного спілкування, певна прихильність чи неприхиль-

ність до тих чи інших вартостей, до того чи іншого стилю життя, святкування — що надавало особливого ореолу — релігійних свят великих, як Паска, Різдво — це тоді було заборонено, оголошувались якісь недільники-воскреснікі... А тут нам вдавалось якось вирвати годинку, щоб мати разом свято в неділю, такий сніданок святковий, і так далі. Були такі часи, що батьки навіть боялися навчати мене Біблії, чи навіть навчати молитви. Це вже я сам їх допитував: «Навчіть мене молитви, навчіть мене Отче наш». А вони від мене відбивалися.

Батько мав небагато — можливо, десь із десятків — книг, виданих ще до війни, в Польщі десь, чи українською мовою ще в австрійські часи. Вони належали до категорії заборонених, в бібліотеці вони були в спецфондах. Він їх від мене закривав у тумбочці свого стола на ключ. Коли батька не було вдома — а я знав, що там табуйовані книги, і він же, професор Львівського університету, сам боявся, щоби не дійшло [про це], бо можна було дістати покару — я підбирав якийсь ключ, відколупував замок і, сидячи на підлозі коло самої тумбочки, щоби, почувши, коли батько заходить в хату, негайно закрити їх. Але мені ще пригадався епізод, коли книга «Історія української культури», видана десь у 21-му році, коли я прочитав ці рядки... це були рядки звичайної української пісні, невибагливі фольклорні рядки: «Ой горе, горе тій чайці-небозі, що вивела діток своїх при битій дорозі». Це така метафора чи асоціація з долею народу: дійсно, на перехресті всіх історичних шляхів, на перехрестях різних імперій, як та чайка... Для мене, напевно, зовсім спонтанно, і чи не вперше це був такий момент внутрішнього інсайту національного! Зненацька в мене потекли сльози, і, мені здається, що це прагнення пізнати себе в дзеркалі минулого, це прагнення збагнути звідки я, куди й навіть що — воно якби іманентно властиве кожній людині, незалежно від нації, від культури, від способу вихо-

вання. Збагнути себе. Зрозуміти себе — саморозуміння, як погляд у дзеркало минулого, і, мабуть, тут наступив якийсь момент саморозуміння, і такого зворушення, і таких сліз, таких теплих сліз. Це було одночасно і любов до тої чайки-небоги, і якийсь внутрішній просвітління, катарсис. Так починався той мій внутрішній патріотизм, який, так би мовити, зовсім не був прищепленим чи, як то кажуть, всмокотаним з молоком матері, чи навченим, чи є результатом напомпювання якимись ідеологічними гаслами свідомого українця і так далі. І, з другого боку, я можу сказати, що в той час батько мене заохочував спілкуватися з усіма хлопцями, якими б вони там не були: з російськомовними, чи з єврейськими дітьми. Тобто не було такої не те що ворожнечі — навіть протистояння чи якоїсь замкнутості.

І батько був червоноармійцем, закликаним ще до війни в советську армію, в Красную армію, ще десь в 40-му році. Війна його застала, і він мені розповідав декілька епізодів з армії. Хоча він мені нічого не говорив про ті страшенні протистояння, які тоді були, про УПА, ОУН, бандерівців, про українських партизан і про червоноармійців з іншого боку. Про це я нічого не знав тоді, хоча мені було тоді вже 15—16 років. Батько боявся про це говорити, нічого не розповідав. Деякі натяки намалювали на моєму світообразі, на моїй мапі внутрішній такий цікавий образ: виявляється, галичан не посилали на фронт, вони не були фронтовиками. І я чи сам зрозумів, чи батько мені сказав, що галичанам не довіряли. Тобто, він в тилу був, різні військові доручення виконував, поси́льним був і так далі, хоча кілька разів був на волосок від смерті — але це окрема тема, не буду зараз розповідати. Але, як би сказати, радше матір мені сказала про тих хлопців, і також один чи два епізоди, про тих, що сиділи в криївках, в сховах, які часто були колишні гімназисти, підлітки 15—16-літні. І одна така лише фраза заронила в мою душу таке сердечне почуття, яке теж не могло датися жодними агітками, переконанням чи ідеологічним так званим вихованням. Вона казала, що 15-річні чи 16-річні хлопчики, які роками ховалися в тих вогких схронах, бункерах, що дехто з них харкав кров'ю. І я зрозумів, що то були жертвні люди. Цього мені було досить. Все було через мову епізодів, а не якимось... Тобто, я до чого це проваджу: мені так здається, що... можливо, в тебе назбирається

багато таких різних моментів, таких оповідей... але мені здається, що власне в становленні національної ідентичності багато є речей таких спонтанних, ситуативних, але є така ситуативність, такі окремі епізоди, які закарбовуються в пам'яті, які набувають релятивної, відносної значущості. Особливої значущості. Стають такими екзистенційно маркованими. І мені здається, що не лише в мене, але в багатьох так, бо та правда — і складність цієї правди — проривалась в нашу свідомість, перефільтрована через страхи батьків, але часто такі епізоди багато чого промовляли. Ну і пригадується ще — це загальновідомо — що вже коли я вже десь в 60-х роках, був вже старшокласником, десь 64-й, 65-й рік, то ще тримався дух шістдесятництва. Останній рік правління Хрущова — 63-й, і за інерцією, ще до 68-го, відбувалося утримування того духу відносної такої вільності — тобто, трішечки проросли національні поняття. Також спонтанно. Вони проросли не тому, що до цього заохочували чи були якісь лідери національні, а тільки тому, що лещата трошки були попушені. Тому ті пагінці знову проросли. Ну, в який спосіб: наприклад, деякі звичаї колядування, які мали релігійний сенс, сакральний — це ми знали, розуміли. Таємно навіть ходили часом колядувати на Різдво, малими групами. За нами полювали, і це було дуже небезпечно. І батьки слідкували... перепрошую, вчителі слідкували в церквах, хто з батьків приводить дітей до церкви. Але такий мені епізод в школі запам'ятався: в нашій школі, 4-й школі львівській, це так звана англійська школа. Там був дух такого відносного лібералізму в багатьох відношеннях. Дуже був ліберальний директор, Сухорський, захистив дисертацію. В нас багато чого ліберального дозволялося, і нам вдалося навіть під виглядом новорічного святкування «проштовхнути» деякі колядки і навіть обряд колядування на сцені самої школи, трошки модифікувавши слова колядок. Але внутрішньо ми були щасливі, і сам процес підготовки до цього нас якось внутрішньо зріднював, спаював, і мені здається, що, власне, така органічна ідентичність формується на тому рівні прикореневого, — як кажуть американці, — *grass-root level*, тобто через включеність в певні комунікативні акти, через включеність у певні ситуації, які є національно промаркованими, бо мають сутнісний екзистенційний сенс, в прагненні до саморозуміння, до пошуків коріння, до

ретроспекції як до намагання зрозуміти свій вертикальний комплекс: звідкіля, куди, навіщо. Тобто, національне й екзистенційне — вони дуже часто перепліталися. Мені здається, глибоко патріотичне було тільки там, де було глибинно моральніше — тобто, врешті-решт, екзистенційне.

— **Отже, зовнішні атрибути є другорядними?**

— Так, так. Ну і, звичайно, дуже багато залежало від середовища. Все-таки галицьке середовище до певної міри, коли я ще був підлітком і в ранній моїй юності, зберігало прикмети, хоч і в дуже ослабленому, зародковому рівні, довоєнного стану. Наприклад, хлопці, навіть ті російськомовні, так звані хулігани, вони могли співати батярські польські пісні, які мені запам'яталися до цього часу. Ти знаєш, що я маю на увазі: з циклу «На вулиці Миколая фай дулі фай дулі фай була баба полідая фай дулі фай дулі фай». Оцей момент поліетнічності — багато такого. Можливо, вони з десятків таких пісень могли співати, таких комічних, гумористичних — ну, батярських, зв'язаних зі світом батярів львівських. Цей момент поліетнічності також опосередковано впливав на наше українське самоусвідомлення. Бо присутність польського до певної міри нагадувала те, що й українське тут не випадкове. Тобто, це підживлювало нашу українськість — на протигагу до общесоветського, яке було в оболонці російській. Бо советське було фактично російське. Ну, але це по-фактум, і тільки тепер я можу так на відстані говорити про те, що етнічне, національне і те, що тут в Галичині до останнього часу називають національно свідомим збереглося не завдяки тому, що існувала якась особливо тверда, виразна, сильна ідентичність — національна порода галичан — а тільки з огляду на той вертикальний контекст, ліберальний

контекст. Ну, про це ми вже з тобою колись говорили, що міста великої України були більш зросійщені через те, що там було цілеспрямовано, ще з царських часів, з часів царя Алексея Михайловича, ще з середини сімнадцятого століття, політика гомогенізації на московський кшталт. Це цілеспрямовано робилось на різні законів, циркулярів, указів — ну, все це відомо. Емські укази, Валуєвські циркуляри, і заборона навіть приходських шкіл церковних з викладанням української мови. Навіть на початковому рівні. І оскільки тут австро-угорська імперія була відносно ліберальною, конституційною монархією, і ще конституція 1853-го року передбачала свободу різних мов — і чеської, і угорської, і русинської, як тоді називали українську — і свободу різних культурно-освітніх товариств на кшталт «Просвіти», громадських організацій, політичних партій, це все ще в другій половині дев'ятнадцятого століття... Особливо в [18]70-ті роки існували вже декілька партій українських — тобто, елементи громадянського суспільства ще тоді! І різні просвітянські рухи, «Просвіта» по селах, спортивні організації, парамілітарні організації — все це підготовлювало оту канву, оті інфокомунікативні мережі, якими циркулювала культура, цементуючи усвідомлення причетності до цього спільного культурного поля, — а не тільки через проповідування української національної ідеї. Через почуття співпричетності до відносно цілісного культурного поля, яке було повне тих інфомереж, які інституціоналізувалися в організаціях, в громадських, в освітянських, спортивних, довкола численних наукових часописів, журналів, газет, які в той час видавалися в Галичині десятками. Тому, повертаючись до того, чому все-таки на початку перестройки все-таки та хвиля національного пробудження протекла у Галичині — не тому, що галичани були якісь особливі, і не тільки тому, що галичани мали за плечима рух опору, УПА, ОУН, а тому, що тут було ще не настільки атомізоване, анклавізоване, не настільки фрагментаризоване, розірване ідеокommунікативне поле, як на великій Україні, де воно фрагментаризовувалося і розукраїнювалося. Особливо в містах протягом трьох століть.

— *І збереглася генераційна тяглість?*

— Так, збереглася генераційна тяглість. Через ті міжпоколінні канали, трансмісії чи передачі самовідтворення традиційних формацій. Бо що таке тра-

диція — ну, з дискурсивного погляду її можна визначити як відносно сталу спадкоємність схожих дискурсивних практик. А, власне, спадкоємність можна визначити і через енкультурацію. А що таке енкультурація? Це вrostання не тільки в мережі соціальних і соціокультурних норм, приписів, конвенцій поведінкових, вrostання в мережі існуючої символів, способів, символічної інтеракції в певні соціальні ролі, але це й вrostання в певні смислові мережі. Той чи інший культурний світ можна умовно визначити як світ смислів. І та тяглість смислового світу значною мірою утворювалась через сімейно-родинні канали, так і через ці відносно інституціоналізовані канали, про які вже йшлося. Через ці численні просвітянські організації і так далі. Хоча тут були такі контр-оверсійні явища як, наприклад, дуже широкий рух власне москвофілів, «Общество імені Качковського» і «Руский інститут Народний Дом» і багато інших організацій. Вони домінували, наприклад, в Закарпатті, чи в теперішній Польщі та Лемківщині. І серед значної частини греко-католицького священства було багато москвофілів. Тому нам варто зараз зробити деяку деконструкцію міфів історичних і нагадати про те, що особливо в 60-ті та 70-ті роки дев'ятнадцятого століття, більш ніж двадцятиліття, дуже значна частина греко-католицької інтелігенції орієнтувалася на Москву, на Московію, на ту шкалу вартостей «Великої Русі» і були москвофілами. Тому, мені так здається, на тому ґрунті досить сильна тенденція радянськості була серед лівих письменників в довоєнній Галичині часів, там, Тудора, Галана, чи дуже здібного поета Бабинського, чи дуже здібного поета Антона Крушельницького, який видавав про-советський журнал «Вікна». Тобто, мені здається, що советськості стало спадковістю москвофільства. Як одне, так і друге через невиразність, двоїстість, амбівалентність ідентичності. Через некоріненість цієї ідентичності в те поле, яке могло бути державним полем. Але ж тоді не було ні автономії, ні державності. І, очевидно, така розмитість чи дифузність, чи невиразність ідентичності — це створювало умови для такої двоїстості, роздвоєності чи навіть змаргіналізованості свідомості. Бо москвофільство дуже сильним було аж до Другої світової війни. І це теж треба враховувати. Тим не менше, все-таки, бачиш, українство в широкому розумінні більше зберіглося — українство не так званої націо-

нальної ідеї, а українство, яке було розлите в повсякденному спілкуванні, в прихильності до «свого»: ось наше, ось моє, ось наші релігійні свята чи вишивки, ось наші звичаї і традиції. Це «моє», це «наше», це ототожнення себе з цим і створило той ефект, оте почуття — «ми»-почуття. Це цементувало. Звичайно, були такі сім'ї, де, можливо, прямим текстом говорили про бандерівців. Це, можливо, більше в сільській місцевості. Ну, інтелігенція міська не наважувалась це робити. Дуже рідко, тільки інтелігенція на дисидентський кшталт, яка могла на своїх вечірках чи днях народження також, коли під маркою днів народження співалися різні пісні, в тому числі пісні січових стрільців, часів 1914—1915-го року, і стрільців Української Галицької армії, воїнів УГА, часів ЗУНРу, 1918—1920-х років. Ну але співання таких патріотичних пісень, вояків УГА та їхніх попередників, українських січових стрільців у складі австрійської армії — це було ризиковано. Такі люди могли наражатися — і наражались! — на репресивну відповідь на це, що і було в той час. Можливо, тільки окремі родини радикально налаштованих українців у Львові, як, наприклад, відома сім'я Калинців, Ірина й Ігор Калинець, і те коло художників, поетів і мислителів, яке довкола них гуртувалося, чи інших відомих українських дисидентів. Деякі з них були з великої України, як-то В'ячеслав Чорновіл. І, власне, на таких дуже малесеньких острівцях, оазисах, українська ідея жевріла в такому більш експлікованому вигляді.

— **А можна говорити про те, що ця ідея експлікувалася й в академічному середовищі?**

— В академічному середовищі, серед студентів, були свої, я б так сказав, неформальні контактні мережі. Тобто, ті самі діти інтелігентських сімей тяжіли одне до одного, спілкувалися під маркою, під покришкою різних організацій, намагалися мати таке єднання. Наприклад: в той час легітимною була охорона пам'ятників історії та культури. І філії створювали в університеті, і на засіданнях Товариства охорони пам'ятників історії та культури можна було говорити, робити такі ретроспективні екскурси в історію власне української культури. І, скажімо, такий поетичний гурток чи поетична студія «Франкова кузня» — вона мала офіційну частину і неофіційну. Неофіційна частина — це було засідання в якійсь аудиторії, куди могли несподівано, як вітер, як буря,

вриватися окремі поети — от-як зараз дуже відомий поет Грицько Чубай, відомий дуже поет, в молодому віці помер. Він створив своє коло навколо нелегального андеграундного альманаху «Скриня». Довкола нього були дуже талановиті люди: Олег Лишега, один з найвідоміших авангардистів сучасних, Микола Рябчук, відомий прозаїк, публіцист, також відомий культуролог, політолог, він відомий на Заході, де дві його книги перекладаються різними мовами — англійською, сербською, польською... І досить було одної такої харизматичної постаті, такого потужного сплеску, щоб довкола нього зосереджувалися люди, які потенційно цього очікували. Очікування були такі, що от прийде такий собі бесідник, а тут приходить Грицько Чубай. Але це могло протриматися лише два-три роки, бо чекісти намагалися це все розтрощити, розгромити, або послати до війська — як це зробили з Лишегою. Заслали його до Бурятії, не давши закінчити п'ятий курс факультету іноземних мов. Чи, наприклад, відомого рокера, батька української рок-музики Віктора Морозова, який теж був у цьому колі й мусив звільнитися з останнього курсу. Але тут були такі цікаві вторинні інформаційні потоки, і звістка про це негайно очучувалася на всі курси, до всіх студентів. Парадоксальним чином, це підживлювало, стимулювало національні очікування, утверджувало українську інакшість — навіть одні всі розроми.

— **Але це було гуртування на рівні окремих осіб?**

— Так, бо були окремі гуртки, дуже вузького навіть спрямування — навіть, скажімо, національно-політичного, навіть революційного. Наприклад, група Зоряна Попадюка і Мар'яни Долинської на іс-

торичному факультеті. Інші були, які розклеювали листівки в [19]70-х роках. Їх десь там зловили були біля Порохової вежі, і багато було звільнених, багато постраждали, а один з них — Зорян Попадюк — навіть відбув свою каторгу в Вологодській тюрмі і був на засланні в Магаданській області. В часи перестройки Зорян Попадюк став мером міста Самбора. І таких гуртків було в той час, в [19]70-ті, [19]80-ті роки, але це були дуже вузькі, замкнуті структури. Їх було немало, але вони були досить ефемерними: виникали, а потім нищилися чи розпадалися самі. Але, так чи інакше, вони давали додатковий такий імпульс, і через вторинні такі комунікативні потоки підтримували тяглість тої так званої, в широкому розумінні, національної ідеї — якщо її також розуміти як певне психокультурне поле, а не лише як ідею України, українства і так далі. Між іншим, [так було] в колі Грицька Чубая. Його журнал «Скриня» був втрачений, спочатку його втратили десь в надрах КГБ, бо він був тільки на машинці надрукований, але кілька примірників першого числа збереглося, його перевидавали маленьким тиражем тепер, це один працівник бібліотеки Стефаника перевидав. Можеш звернутися до Василя Габора й ознайомитися з цим андеграундовим альманахом [19]71-го року. Потім стільки галасу чекісти наробили, а це була чисто авангардова річ, пізній модернізм, такий, так би мовити, нео-авангардизм. Там були переклади з польських модерністів, цікава сюрреалістична поема Грицька Чубая і деякі інші речі. Але воно не мало жодного спеціально політичного, національного чи специфічно українського забарвлення. Українство полягало в тому, імпліцитно вичитувалось: і ми теж в Європі, і ми теж у світі. Оце ми на тлі чогось західного, світового, причетні до європейськості нібито. Такий трохи опосередкований хід, але ті намагання внутрішньо, ментально подолати, зруйнувати

ті берлінські мури, ментальні мури внутрішні, відчувати свою причетність до європейства, до світу, до заходу — це також мало в локальному контексті характер такої внутрішньої свободи, в тому числі й української свободи. Це був плацдарм останньої внутрішньої свободи — «самостояння» — в таких вузьких колах, в самому собі. Територія свободи як внутрішня територія духа, почуття незгоди з тим, що діється, таке свідоме аутсайдерство. Неідентифікація себе з советським. І входження внутрішнє у «своє», де українське ототожнюється з європейським. З новітнім європейським, з модерним.

Пригадую, що коли була відома вистава у польському театрі [у Львові], здається, у [19]73-му році, десь на початку сімдесятих років, це був польський варіант відомого французького театру абсурду. Там була вистава «Стара жінка, що висиджує». І в той час багато українських інтелігентів — і мене Рябчук теж заохотив — відвідало ту виставу, бо сама присутність на тій виставі, яка була, так би мовити, актом етичного вибору, моральнісного вибору, маніфестувала свою непричетність до того ортодоксального, рутинного соцреалізму, який накидувався, нав'язувався. А полякам тоді дозволили робити цю річ — «Стара жінка, що висиджує» Тадеуша Ружевича в перекладі Грицька Чубая. Можна сказати, що польськість, поляки як сусіди — це були ті... Звичайно, була залізна куртина, залізна куртина по відношенню до Заходу. Але в тій куртині були великі діри, і через ті діри йшли впливи, з Польщі. Виходив у польських перекладах Жан-Поль Сартр, Альбер Камю. Я пам'ятаю, як було після розгрому «Скрині» і виключення з п'ятого курсу деяких, так би сказати, учасників цього кола. Олега Лишегу з п'ятого курсу факультету іноземних мов заслали у військо десь аж в Бурятію, на Байкальське озеро, і єдина книга, яку він з собою взяв, це була книга Альбера Камю в польському перекладі. Так що такий акт також мав сенс українськості — випадання з контексту «общесоветського», розумієш? Європейське, українське в цьому сенсі ототожнювалися і були намаганням протистояти цьому конгломерату, який намагався — свідомо чи несвідомо — знівелювати все, звести «к общему знаменателю». Новая історическая общность — советский народ. Була така доктрина, яка в той час широко втовкмачувалася, так звана доктрина Суслова, який був «сірий кардинал» або осно-

вний ідеолог ЦК КПРС. Суслову належить «заслуга» в лапках тої доктрини, випрацювання, вироблення доктрини «новая історическая общность — советский народ», яка інтенсивно почала нав'язуватися в пізні брежнєвські часи. Тобто, з кінця 60-х і в 70-ті роки. Це також було протиставлення цій омертвляючій сірій советизації, гомогенізації. Тобто, йшлося не стільки про опір русифікації, скільки про опір советизації, бо советизація була в той час для нас тотожна російському, як такому, що накидувалось, нав'язувалося як «інтернаціональне». Ті сюжети я так хаотично переповідаю, ті моменти. Це може бути для тебе просто такими відправними пунктами для того, щоб інших людей мого покоління про це розпитувати. Може, вони доповнять тобі це. Але я це пунктиром так це намітив. Ти можеш спробувати це верифікувати на інших представниках мого покоління. Умовно кажучи, сімдесятників. В сімдесятих ми були двадцятилітніми. Коло «Скрині» — це сімдесятники, які були двадцятилітніми на ту пору.

— **Ви кажете «ми»... Отже, бути інтелігентією — це теж один з аспектів цієї колективної ідентичності?**

— Так, так. Мушу сказати, що «інтелігент» — це певна конструкція, чи ієрархія, чи конфігурація соціокультурних смислів. В той час це мало аксіологічну цінність, такий характер оцінковий. То була навіть така шкала, що от це інтелігент, інтелігентна людина, галицька інтелігенція, на рівні фраземи. Словосполучення «галицька інтелігенція» — це було щось! [сміється]. І це свідомо культивувалося.

— **А що вкладалося в поняття «галицька інтелігенція»?**

— Річ у тім, що, властиво, тільки в Галичині були недобитки тої інтелігенції. То були одиниці, які були прапором тої інтелігентськості. Такі, наприклад, як професор Ярослав Дашкевич, мати якого була хорунжою, тобто вищим офіцером, в Українській Галицькій армії. Так звана Олена Степанівна. Потім, ще трохи молодшого покоління, професор Ярослав Ісаєвич, батько якого був членом уряду Центральної Ради. І ці недобитки — це були ті тоненькі ниточки тягlosti, континуальності, які десь там протягувалися через минуле у сучасне й майбутнє... Але досить було тільки натяків — а вони були сигніфікативними, знаковими постатями — для того, щоби виконструювати в уяві, такі конструкції робити. Інте-

лігентність — такою, як вона має бути. Інтелігенція, інтелігентськість — це певне комунікативне поле. У Львові завжди було багато художників. У Львові збереглася традиція довоєнна. Багато тих, які вчилися ще в Краківській художній академії — ну, кілька десятків. Вони мали дійсно певну закваску інтелігентськості в тому європейському, навіть середньоевропейському розумінні, довоєнному. І, можна сказати, що ціла цікава плеяда шістдесятників-художників постала тоді в стінах Львівського художнього інституту. Такі, наприклад, як В'ячеслав Ведмідь, як Бокотей, як, скажімо, Стефанія Шабатура, відома ткаля, художниця. Як Марчук. Це ціле сузір'я блискучих художників. Воно стало можливим тому, що збереглися ті художники старшого покоління, які дали їм цю школу. Зокрема, професор Звіринський. Багато з них були учнями Звіринського. Потім, декілька художників ще були учнями Олекси Новаківського. Тяглість підтримувалася в оцій площині повсякденного спілкування, відбувалася констеляція взірців інтелігентськості як стилю поведінки, як способу комунікації, комунікативності...

— **Що передбачає цей стиль поведінки?**

— Інтелігентськість, в моєму уявленні, можна, так би мовити, означити, також дуже умовно, такою конфігурацією лінгвоконцептів чи лінгвоконструкцій: гречність — це чемність, вихованість особливого ґатунку, тобто стриманість і знання в якій ситуації які конвенції, правила поведінкові застосовувати, як реагувати на ту чи іншу ситуацію. Ситуації соціокультурні дуже часто є самовідтворюваними, повторюваними, типовими. В типових ситуаціях певним чином реагувати і провадитися. Далі — ну, мати певний репертуар інтелігентських зворотів мовленнєвих, які теж були зовнішніми означниками інтелігентськості. Чи репертуар певних тем до обговорення під час тих забав чи днів народження, які використовувались як привід для спілкування. Інші способи збиратися, легітимні, були заборонені категорично, це було небезпечно. Під виглядом дня народження того чи іншого художника, поета, літератора створювалися такі збіговиська, або, як тепер кажуть, тусовки. Ну і, попри гречність, чемність певні конвенції мовленнєві, певна стилістика поведінки навіть на рівні ортоєпії: «щось такого», тобто спеціальні, дуже пом'якшені літери «с» в певних композиціях [польські впливи]. Це також мало презентувати причет-

ність до цього інтелігентського кола. Це. Так би мовити, такі зовнішні маркери. Ну і сам спосіб поведінки, оця гречність, вихованість — і, звичайно, це до певної міри, наскільки це в той час було можливо, певна інтелектуальність, інтелектуалізм. Певний культ навіть — книги. Щось з'являлось там раз на п'ять років, вигулькувало, і це створювало шалений ажіотаж. Книга в контексті того, в світлі того життя могла бути подією соціокультурного масштабу. Якщо там з'являлась така напівдисидентська книга. Особливо історичні книги: Івана Білика «Меч Арєя», чи перед тим роман «Мальви» Іваничука. Вони створювали шалений рух довкола себе. Всі про це говорили, це було поживою для тих кіл. Відомий ще раніше «Собор» Гончара — все це було такими додатковими стимуляторами. А ще так званий український поетичний кінематограф. Особливо деякі кінополотна Миколайчука, Осики, деяких інших режисерів, які були також відомі у світі.

Друге — як я вважаю — що інтелігент має загострене почуття відповідальності за свою спільноту. Причому це почуття відповідальності має надтранцендентальний вимір. Перед лицем не тільки майбутнього, минулого, перед лицем народу, але й перед лицем вічності. Це почуття відповідальності за буття нації, бути чи не бути.

— *Тобто інтелігенція має особливу місію?*

— Так, так! І тут це мало особливий зміст, бо російській інтелігенції, особливо в Москві, було об'єктивно набагато більше дозволено, ніж на місцях. Тут була потрібна цензура. Потрібна — це ще місцеві чиновники, ті хохли, які завжди переборщували в плані великодержавного шовінізму. Все тиснули для того, щоб прислужитися своєму хазяїну в Кремлі. Навіть ті лещата перекручували. Ну але внутрішні цензори, і провінційний деякий такий страх — це все накладалася потрібна цензура. Звичайно, це речі неспівмірні, але, якщо пригадуєш, російський славнозвісний альманах «Метрополь», де взяли участь Андрей Вознесенський, Белла Ахмадуліна і Фазіль Іскандер, і цілий ряд інших шістдесятників, прозаїків і поетів російських — він був, здається, на самому початку сімдесятих років, чи в кінці шістдесятих — він був виданий високим друком. Хоч вони зазнали певних утисків після того, але ж ніхто з них не потрапив, от як Лишева, десь до війська, і не був ув'язнений і так далі. Тобто,

симптоми патріотизму, які кваліфікувалися як націоналізм, буржуазний націоналізм, всякі прояви його були небезпечні, і Москва цього боялася. Я писав у той час Іван Дзюба, оцеї його трактат «Інтернаціоналізм чи русифікація», який був дуже потужним чинником формування світогляду шістдесятництва й ранніх сімдесятників. До мене теж цей ранній самвидавський фрагмент зайшов, заочував... І там є одна така цікава думка, під якою я ладний підписатися — там все, звичайно, написано з марксистських позицій, і обґрунтовано згідно з Марксом і Леніним в позитивному сенсі національному — але цікава така думка: дуже часто в той час націоналізмом чи крайнім націоналізмом чи буржуазним націоналізмом називалося все, що відхилялося від зрусифікованого стандарту. Відхилення від зрусифікованого стандарту називалося націоналізмом. Отут була така асиметрія російського й українського. Тут дійсно спрацьовувало те латинське прислів'я «Що дозволено Юпітеру, не дозволено быку». Ну і ще, наскільки мені розповідав Микола Рябчук, він вже в той час поступив в Літературний інститут імені Горького. Звичайно, якщо б в Україні існував літературний інститут, Рябчук би туди ніколи не поступив! Але оскільки в Москві це було можливо, то тут такий парадокс: той, хто зазнавав утисків, хто не мав двох рядків опублікованих в Україні протягом десятиліття, славнозвісний професор, відомий вже тоді в світі в шістдесяті, сімдесяті роки Ярослав Дашкевич, історик-славист, він друкувався в таких журналах, як «Советское языкознание». Він також мовознавець, а ще історик, друкувався в інших історичних журналах — в Москві! Натомість тут його не друкували. Микола Рябчук вчився в Літературному інституті імені Горького, так як і Андрухович і багато інших. А тут вони мали зазнавати різних утисків, переслідувань. Ось. Рябчук, який був близький до деяких письменницьких інтелігентських кіл в Москві, він відвідував семінар Бахтіна. Деякі прогресивні ідеї, як і завжди в той час були російські, в російській літературознавчій та філософській думці. Також це стимулювалося з Москви, багато самвидавних речей привозилося з Москви, примітивним фототипним способом розмножені. Трактати Бердяєва привозили в той час: в шістдесяті й сімдесяті роки, інших мислителів російського релігійного ренесансу. Все це взаємодіяло, було пов'язане. Мені Микола Рябчук роз-

повідав про такий механізм, що в той час деякі російські театри могли ставити те, про що українські театри не могли навіть і мріяти. Наприклад, деякі могли ставити «Носорога» Іонеско. Бо, мовляв, там в ЦК був коханець чи коханка, і сказала по телефону — тоді «телефонне право» було — сказала пару теплих слів, і театр чи трупа отримували певну вказівку: «Да разрешите этой гнилой интеллигенции, пусть себе на малой сцене поставят!» [підсміюється]. Тобто це було можливе в Москві.

— **А інтелігенція, виходить, іменувалася виключно «гнилою»?**

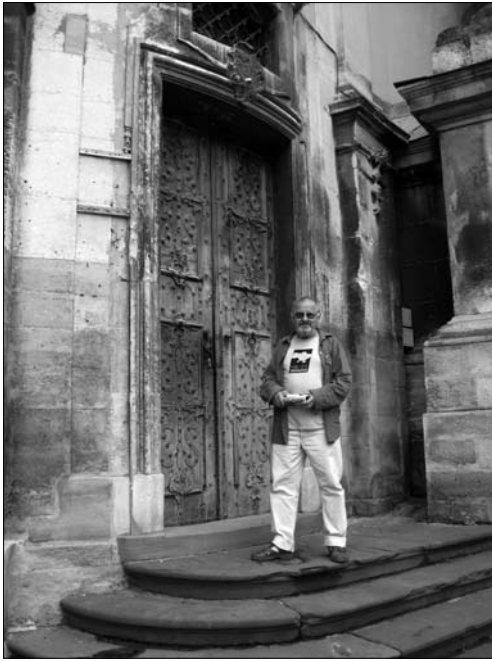
— Так, так! [підсміюється]. Мені запам'яталися, закарбувалися слова Андрія Вознесенського зі збірки 72-го чи 73-го року «Витражных дел мастер», він сам вчився на вітражиста, і там є вірш «Русская интеллигенция», і мені закарбувалося кілька рядків: «Есть русская интеллигенция! Вы думаете нет? Есть! Не масса индифферентная, но совесть страны и честь». Мені здається, що українська інтелігенція така, це теж сумління народу. Вони так само думали, що вони «совесть страны и честь». Попри чемність, гречність, як її тут називають, яка поєднувалася зі шляхетністю як трибом і способом життя. Чемність, гречність, шляхетність — це одна конфігурація. Далі інтелектуалізм, хоча б відносний, наскільки це було можливо, поєднаний з креативністю. Інтелектуалізм як цінність, як креативність. Третє — це усвідомлення своєї відповідальності за долю народу, це те, що Вознесенський називає «не масса индифферентная, но совесть страны и честь». Тут ми мали спільне з інакомислячими росіянами. Хоча в шістдесятих і сімдесятих роках інтелігенція — це окремі символічні постаті. Інтелігенції як соціокультурного середовища, як верстви не було, українська інтелігенція була наполовину знищена, наполовину бруталізована, варваризована, советизована — що одне й те ж.

— **Але чи престижно було бути інтелігентом?**

— Так, так! Престижно було бути інтелігентом. Крім того, інтелігент — це було щось шляхетне. Не тільки щодо самого трибу життя, а щодо рівня чи планки внутрішнього самостояння, гідності, почуття гідності, належності до якоїсь дійсно особливої верстви. Хоч тоді були одиниці інтелігентів, одиниці. Але тепер, як це не дивно, хоч є всі передумови, хоч розплодилось багато різних еліт: політичних,

там, промислових, бізнесових, духовних, квазидуховних, письменницьких та інших... Дуже багато масовізованої інтелігенції, яка стала такою ніби силою, але вона втратила щось на силі. Тобто, є зараз ситуація, коли одиниці інтелігентів, але нема інтелігенції як суспільної одиниці в Україні. Вона й далі атомізована, вона не є чинником, який може впливати на суспільну опінію. Тоді вона була дуже малочисельна — я маю на увазі ту інтелігенцію: яку можна назвати «совесть страны и честь». Сумління нації. Дуже малочисельна. Але цього було досить, щоби впливати на опінію, на настрої ширших, біля літературних кіл, біля інтелігентських. Тобто, кола йшли по воді. І десятки перекривали сотні й тисячі, впливали на студентство через неформальні канали й самвидавні речі. І почуття внутрішньої свободи, хоч коліна тремтіли, бо інтелігенти ставали свідками численних судових засідань. Масові репресії були в 65-му році, масові репресії в Україні були в 72-му році. Тому й день українського в'язня відзначають 20 січня, бо саме 20 січня 72-го року були масові репресії саме проти гуманітарної, художньої, творчої інтелігенції України, коли десятки й сотні були ув'язнені в мовдовських і пермських таборах, бо це були табори для «політичних». Ну, це окремий сюжет. Власне, ті, хто були ув'язнені, багато шістдесятників ще живе. Можеш в них взяти інтерв'ю, вони тобі розкажуть про це. Що цікаво: ті шістдесятники там, на «зонах», зустрічалися з російськими дисидентами, єврейськими, знаходили спільну мову. Був такий справжній інтернаціонал. На свята один до одного ходили. І, на противагу тій советській доктрині «нового советского народа» як «новой исторической общности», там з «зонах» було правдиве братерство. І там: мабуть, су-

часні татарські лідери від «бандерівців», шістдесятників, настільки опанували українську мову, що деякі кримські татари, які теж пройшли через «зони» — і сталінські, і хрущовські, і брежнєвські — краще розмовляють українською, ніж деякі українці. І це братерство було в «зонах». Це до того, щоб надто вузько не трактувати українство. Українство було дуже українське в пермських і мордовських таборах. А перед тим вологодських, колимських, де більше половини ув'язнених були українці: і багато з них були «бандерівці» і так далі. І, можливо, оскільки суспільство було одна суцільна тюрма, і одна з найпотужніших структур була ГУЛАГ, це школа була не для тих кримінальних, а радше для політичних, там проходилися політичні «університети», все це проходилося на тих «зонах». І вони не обривали, як це не дивно, ту лінію тягlosti, а підтримували континуальність духу опору. Отам на «зоні» збиралися різні люди, які підтримували той вогник і почуття внутрішньої свободи. Я хочу сказати, що на відміну від так званих шістдесятників, які були соціально й культурно заангажовані — бо це все-таки дозволяли умови хрущовської «відлиги» — сімдесятники пішли у внутрішню еміграцію. Тут належить сказати про іншу, київську, школу — або «поганську» школу поетичну: Воробйов, Голобородько, інші видатні поети, які вибудовували ту внутрішню «територію свободи», більш езотеричну, так звану «поганську» поезію. При нагоді варто зустрітися з Во-

робйовим, який в той час був, можна сказати, пізнім шістдесятником або раннім сімдесятником. Дуже цікавий поет — європейського, а може навіть світового, масштабу. Його зараз висунули на лауреата Шевченківської премії. Він лишається в сімдесятих. Відомий український поет, бард, співак Віктор Морозов, батько української рок-музики, він створив у Львові в кінці 1960-х та на початку 1970-х дуже гарний такий рок-гурт, який співав дуже чистою не лише українською, але й англійською мовами. Більшість з цих хлопців вчилася на англійській філології. І окремі нечисленні туристи з Британії чи з Америки, які потрапляли до Львова, ішли залюбки слухати їх.

— Що це був за гурт?

— М-м-м... Зараз собі нагадаю. Я вже, мабуть, старіюся й починаю забувати окремі деталі [сміється]. Це все при Аптекоуправлінні... є така квітка цілюща, яка в Карпатах росте, жовтого кольору (арніка. — Е. Н.). Потім згадаю, скажу тобі наймення цієї квітки. Як будеш поглиблюватися в свої студії, то обов'язково поговори в Києві з Олегом Лишегою, Віктором Морозовим і Миколою Рябчуком. Вони доповнять тобі щось до тих дуже загальних, розірваних ліній. В тебе вже, можливо, вимальовується набір питань, і ці ланки тобі, можливо, щось додадуть до того. Але що я хотів сказати: квазіінтелігенція. Коли є одиниці інтелігентів, немає інтелігенції як суспільної одиниці, як сили, та справжня інтелігенція відрізняється від тамтої духом свободи. Що, коли є зовнішні вияви свободи, і дозволеність, яка часом межує зі свавіллям — «гуляй, душа, без кунтуша», роби, що хочеш, все дозволено — що справжнього відчуття внутрішньої свободи, яка в нас була в тих умовах темряви брежнєвської, такого в нас зараз немає. Багато людей навіть не знає, не переживає. Сучасна молодь не знає, що таке свобода. Внутрішня свобода.

— Чи відіграла інтелігенція певну роль у подіях Помаранчевої революції?

— Мені здається, що так звана гуманітарна інтелігенція маргіналізується в Україні. Тепер українське письменництво дуже мало значить. Майже нічого. Навіть менше, ніж колись. Якщо можна абстрагуватись, взяти соціополітичний контекст, позиція інтелігенції може бути дуже хитка, але вплив на опінії, думки, на очікування, на горизонт сподівань є більший в гуманітарній інтелігенції, особливо пое-

тів, в шістдесяті роки, ніж зараз. Відбулася певна девальоризація «високого». Девальоризація, знецінення high culture — це глобальний процес. Звичайно, це не лише в Україні, але в Україні воно посилює кризу внутрішню. Так би мовити, висока культура стільки не значить, як колись. Поетичні вечори, вечори поезії могли зібрати в ті часи ледь не стадіон, ну і так в Росії було — ну, величезну аудиторію політехнічного інституту і так далі. Оскільки тепер інші часи у Львові, то й більший прагматизм, але я мушу сказати, що все-таки я оптиміст, бо я вірю в сучасну, в кращому розумінні слова, модернізовану, інтелігенцію. Умовно кажучи, двадцятилітніх, тридцятилітніх, які побували — і не раз —десь за кордоном, у Франції, Британії, в Шотландії, в Единбурзькому університеті, чи на літніх школах, як Рябчук. Він ще за часів перестройки почав з Edinburgh University, там якась літня школа була, і так пішов, пішов, пішов... Почав читати лекції, був у різних американських університетах, в Пенсильванському університеті, два курси читав американським студентам, один з яких — історія української цивілізації англійською мовою. В Техаському університеті мав курс і одночасно розширював, можна сказати, своє коло когнітивне, своє світобачення, світорозуміння. Треба, очевидно, дотримуватися дуже чіткого концепту, концепту модернізації. Модернізації, там, не лише економіки, соціальних структур, усіх сфер життя, сфери політики, але й, перефразую за таку брутальність, — модернізації мізків. Те, що часто називають paradigm shifting, необхідність зрушення парадигми. Тобто, зміна самого способу мислення і самого того категоріального апарату. Тої інтелектуальної оснащеності розуму, когнітивної діяльності, того, що Мішель Фуко називає епістемою — сукупність мислительних засобів, когніцій і мислительних схем, які притаманні культурі певної доби. Зокрема, постмодерній культурі. Мені здається, що зараз відбувається paradigm shifting і випрацювання нової епістемі, саме на різних двадцяти-, тридцятилітніх. Бо модернізація зовнішнього життя — умовно зовнішнього — тобто, соціальних стосунків, способів взаємодії людей на інтерперсональному рівні й інтергруповому — відбувається в лоні дискурсів. Змінюються дискурсивні стратегії, змінюється оснащеність когнітивна, і змінюється соціально-культурний досвід особи, яка на-

бирається того досвіду на різних стажуваннях, різних фулбрайтах...

— **Зіткнення з «іншим»?**

— Так, так, і вони можуть запліднити, можуть власне витворити нову якість української інтелігенції. Тільки на основі модернізації мізків. Витворення нової епістемі, нового мислительного апарату — ну і зверну увагу на таке. Опосередковано, як кажуть росіяни, «косвенно», що зараз немає інтелігенції як суспільної одиниці, як сили, а є тільки одиниці інтелігентів — опосередковано про це свідчить такий безперечний факт, що лежить на поверхні: за 15 років української незалежності й за 18 років відносної свободи, ще за часів пізньої перестройки, 88-го року, в Україні не витворилася, не викристалізувалася жодна оригінальна філософська школа, жодний оригінальний напрямок філософської думки — або навіть епігонський, який би продовжував якусь традицію чи школу європейської чи світової філософії. Жодної серйозної соціологічної школи — я маю на увазі не на рівні тих так званих конкретно-соціологічних досліджень, тих різних соціологічних асоціацій і так далі, тої квантитативної соціології, тих Хмельків, яких в академії вважають великими соціологами. Хмелько є такий в Києво-Могилянській академії. А насправді такої постаті, як у свій час у західній соціології, як Толкотт Парсонс чи Роберт Мертон — в Україні не з'явився за 15—18 років. За період півпокоління, покоління цілком достатньо, щоби з'явився. Жоден Толкотт Парсонс чи Роберт Мертон, чи якийсь інший відомий соціолог, який би створив своє мислительне поле, індикував нову мислительну парадигму, школи створив, нові підходи, нові approaches — ні в соціології, ні навіть в тих ділянках, які традиційно були розвинені в Україні ще з 20-х років. Наприклад, психологічна школа в Харкові. Жодної нової психологічної школи, жодної нової філософської школи. Маленький прорив тільки, здається, в ділянці літературної теорії — також під впливом тої «закваски» західної, знаєш. Починаючи з Соломії Павличко, потім Агеєва, наша Марія Зубрицька, цілий ряд інших. Маленький прорив «епістеме» створився в ділянці критики — навіть метакритики — літератури. Чогось іншого свіжого в гуманітарній науці нема поки що... навіть такі дисципліни гуманітарного циклу, humanities, я тільки тепер починаю ознайомлюватися з лінгвістикою, когнітивною лінг-

вістикою. Там більше субдисциплін в сучасній лінгвістиці. Мій курс [у Центрі магістерських програм ЛНУ ім. І. Франка] підводить мене до необхідності ознайомлюватися з цими напрямками: лінгвопрагматикою, лінгвокультурологією, дискурсивним аналізом, і ще цілим рядом галузей. У нас в країні багато філологів про таке навіть не чули, тобто з так званих професійних філологів. Тобто, провінційність, провінційна задофаність української інтелігенції зберглася. А в певному розумінні залізна куртина зараз існує також, тільки по відношенню до передової думки, там, петербурзької чи московської, де дуже багато серйозних вчених, які також бачать явища ширше. Але негатив сучасної української інтелігенції — нерозуміння, брак внутрішнього екзистенційного досвіду свободи і пориву до свободи, до свободи духа як прагнення до утвердження гідності окремішнього людського індивіда, до само-стояння, до самости. Це все дуже звузилось, цього було більше в ті темні роки. Не завдяки, а всупереч, як протидія зовнішній темряві. Внутрішнє, етичне, духовне знецінення. Тепер цього нема, або є значно меншою мірою. Ну і це, можливо, ще ситуація постмодерна, з її девальоризацією, дезаксиологізацією, із змішуванням високого і низького, дифузія високого і низького в культурі. До певної міри цинізм спричинив до такої релятивізації так званого ідеалу, чи горизонту цілей очікувань. Попри все інше. І вичерпаність внутрішня. Плюс дуже важливий чинник — це традиційне лінивство української інтелігенції. Духовне лінивство. Це той Грицько Позіхайенко, що засидівся десь на перехрестях історії і замріявся про Сагайдачного, в той час коли треба вчитися, їхати й займатися самоосвітою. Самоосвітою займається дуже мало, більшість годується тими крихтами, вже пере-перечерствілими, які падають з марксистського чи постмарксистського столика — і далі не пішли. І навіть назв основних післявоєнних шкіл за останні 50—60 років не знають. Потужних шкіл! В соціальній антропології! Вже не кажучи про самолектуру, про читання, про нові концепції та підходи.

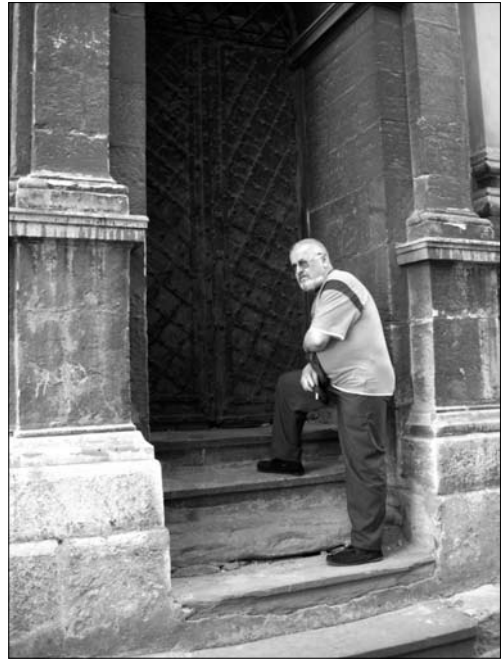
— *І структуралізм вважається останнім словом науки?*

— Так, так. І українці навіть в шістдесяті роки не доходили до Тартуської школи. До Лотмана, до Топорова. Мені здається, що цей консерватизм такий — в гіршому розумінні — української інтеліген-

ції обумовлений її засадничим ретроспекціонізмом, ідеалізацією світу минулого, задивленою в козачі могили, в пра-арійські могили шеститисячної давности, в цей міф про Трипілля як Україну. Це є нічим іншим, як комплексом, про що ще писав учень Зіґмунда Фройда, Рохайм. Рохайм називав це *regresum ad uterum*, стремлінням, прагненням повернутися в материнське лоно, щоб в ньому знайти мир, спокій атишок, захисну оболонку. І ця захисна оболонка — це наша могутня славна історія, наша козаччина, і навіть міф про шеститисячолітньої давности наше трипілля і пра-пра-пра-арійство. Це є втеча до минулого через власну безпорадність на всіх роздоріжжях сучасности. Невміння, так би сказати, опанувати сучасне і спроектувати себе перспективно приводить до ретроспективної втечі до лона пра-могил, до *regresum ad uterum*, де знаходиться ілюзорний спочинок і мир ілюзорного самоутвердження щодо нашого пра-арійства і нашого славного козацтва. І от власне цей ретроспекціонізм, в свою чергу, він має рустикальне походження. Тому що це пов'язано темпорально з циклом сільським. Українська інтелігенція в другому й часом у третьому поколінні залишається рустикалізованою в сенсі селянськості, аграрности самої психіки й психології. Психології великих темпоральних циклів. Сонце зійшло, сонце зайшло. Прагнення до мобільности, до динамичности, щоби щось досягнути, доскочити, допнутися, здобути — те, що є на Заході, є такою атитюдовою установкою, *need of achievement* — в рустикалізованого українства дуже мало. Тому що воно, кажу, походить із села. Я маю на увазі і самого себе. Хоча я вже народився в місті, але певною мірою рустикалізованість в місті я все ще відчуваю. Мені навіть важко жити в місті. Я може трохи драматизую, але я ладний партикуляризуватися. Місто... Мені добре там: в хатинці в горах, поза суспільством. Ну і, можливо, не тільки в мене таке прагнення втекти туди, на лоно нашого села, те, се...Отаке... Тобто така неготовність українців до внутрішньої перебудови, до динамічної зміни системи, так би мовити, інтелектуальних координат вкорінене в рустикальну психіку з її відсутністю *need of achievement*, в психологію повторюваности природних циклів. Така темпоральність, з її господарськими циклами: сонце зійшло — сонце зайшло.

— *Дуже цікава ідея, пане Романе.*

— І це драма, навіть трагедія українства, що воно може виявитися безперспективним для самого українства в тому розумінні, що перспективи всіх процесів соціальних, культурних, економічних, інформаційних, глобальних формуються й виношуються як ембріони майбутнього саме в лоні великого урбанізму. А оскільки українського урбанізму як середовища — не тільки в плані, так би мовити, українофонности, україномовности чи неукраїномовности, а середовища поліфункціонального, гетерогенного, культурно поліфункціонального, поліморфного і полівалентного, де все поєднується з усім, в Україні немає. Бо немає динамічної тої верстви, яка би прагнула створити ту поліфонію, різноголосся різних напрямків, різних осередків, бо тільки достатньо різноманітне може протистояти достатньо різноманітному. Тільки різноманітність дискурсів і дискурсивних стратегій, різноманітних дискурсивних практик може бути конкретно життєздатною в порівнянні з такою ж різноманітністю дискурсивних стратегій і практик наших сусідів: поляків, росіян і так далі. Ну, це співвідноситься з універсальним законом необхідної різноманітності засновників теорії інформації Роса Ешбі й Шеннона. Тільки комплексна інформаційна система є життєздатною. А український контекст є певним інформаційним полем з різними субсистемами. Навіть українська нація, хоча не в такому послідовному, а в аморфному, киселеподібному, недокристалізованому вигляді, з невиразною ідентичністю, все-таки є певним інфополем — так от, поки що це інфополе є в організаційному плані, в цивілізаційному, віддаленою периферією євразійської цивілізації. Це не виробилась самість, не виокремились певні цивілізаційні осередки. Навіть в умовах, так би мовити, озахіднення, вестернізації, глобалізації все-таки хорвати мають хорватське середовище, а серби мають сербське середовище. При всій своїй урбанізованості й вестернізованості, західності міській. Цього тут ще немає, тому ця лакунність, структурна, соціальна лакунність української культури, тобто відсутність цілих пластів, дискурсів, ланок функціонування культури. Відсутність українського кінематографу, відсутність української відеоіндустрії. Шоу-бізнес тільки зароджується, відсутність індустрії розваг як урбаністичного явища — все це створює інфраструктурну неповноцінність інформаційно-комунікативного поля, яке могло б з нижнього рівня

посилати імпульси до високої культури. Без низької культури немає високої культури. З іншого боку, низька культура абсорбує так чи інакше дуже багато високої. В профанному, спрощеному вигляді, але теж запускається й починає функціонувати на цьому рівні. Тобто, структурна й функціональна неповнота української урбанної культури полягає в тому, що немає повноцінного функціонального зв'язку між високим і низьким. І драма українських літераторів і значною мірою художників, які усвідомлюють свою українськість у великих містах України, полягає в тому, що вони не мають адекватного собі комунікативного середовища, в якому вони могли б відчувати ті зустрічні імпульси, потреби в цьому українському інфопродукті. Тобто українське стало малопрестижним тому, що немає достатньо масового реципієнта. Бо той реципієнт зорієнтований на продукцію, умовно кажучи, євразійської цивілізації.

— **А як щодо чинника державного впливу у вирішенні цієї проблеми?**

— Річ у тім, що, наприклад, думають, що дерусифікація веде за собою українізацію. Дуже примітивно розуміють це, звужують до лінгвістичних і філологічних питань, суто мовних. Це глибоко помилковий підхід, бо соціопрестижність, життєздатність, конкурентоспроможність, змагальницька сила мови, як її розуміють в дискурсі, прямо пропорційна ступеню розгорненості її соціальних функцій. Якщо спектр суспільних функцій мови звужений тільки до

керівництва, до базару й кухні і не функціонує в інших важливих ділянках, то така мова є малопрестижна. Більше того: про соціально престижний статус української та російської мов, русофонної культури. Навіть якщо б українською говорили, падає за рахунок того, що найбільш «продвинуті», вертикально просунені по щаблях вертикальної мобільності — я маю на увазі середній бізнес, сферу промислової еліти, банківські еліти — є майже стовідсотково русофонні. А це ті ділянки, які створюють особливий додатковий престиж усього цього, тому що на нього в суспільстві орієнтуються — the core. Ядро. В капіталістичному суспільстві ядром того суспільства, на яке мають взоруватися, мусить бути буржуазія, бюргерство. Бо немає українського бюргерства — це ще одна соціокультурна лакуна. Бо бюргерство — це не тільки бюргери як соціальна верства, але як носії культури бюргерства, як організатори суспільства. Завжди серединна культура, бюргерство стабілізувало суспільство, навіть якщо його зневажали, так як от деякі російські інтелектуали дев'ятого століття називали їх міщанством. Але міщанство рятує будь-яке суспільство, стабілізує його. Брак українського міщанства — це брак української інтелігенції буржуазної. Українська інтелігенція за духом, за психологією своєю рустикальна. І ретроспективно зорієнтована. Вона тішиться міфологемами української сільської культури, якої вже нема. Бо село вже ніколи не влиє свіжу кров українськості в місто, бо воно само собі вже раду не дає. Само село вже в плані етнічному маргіналізується. Тобто, взірці євразійської культури опанували село. Навіть такі традиційні сфери, як весілля. Індикатор того, чого ніколи не було: в найглухіших карпатських селах під час весілля ті музики сучасні виконують блатні і приблатнюнні пісні російською мовою, шансон. І на все це там нормально реагують, що це класно, кльово, круто і так далі. В умовах глобалізації одним із її аспектів є делокалізація. Локальне знекорінюється. Тому дихотомія місто-село вже не існує, бо нове інформаційне середовище мас, медійне й мультимедійне — воно покриває все. І якщо якась бойкиня юна, двадцятилітня, косить там, чи громадить сіно десь на сусідній горі, недалеко від мене [хатинки в Карпатах, де пан Роман подовгу жив після 2000 року], за два кілометри я її бачу, в шортиках, і біля неї в

траві магнітофон, і з нього якась Свірідова, Альона Свірідова чи ще якась мара, репетує... Я вже кажу: я вже навіть тут не маю де сховатися, в горах! [сміється] Тобто, в Україні глобалізація здійснюється в формах, у життєвих формах, життєформах, life forms, євразізації. Переважною, з деякими вкрапленнями вестернізації. Ну і напівворовської «базар»: «тіпа», «кароче», «прикол», «стрьомно», «він мене кумарить», «ведьотса — не ведьотса», «капец». Те, що ми можемо чути в коридорах університету — це тільки індикатор того, що це все ще в тій комунікативній орбіті. Тобто, це віддалена околиця Ліпівця й Рязані. В такому розумінні. Тобто, чи може українська так звана інтелігенція стати закваскою, так би мовити, реукраїнізації? Якщо реукраїнізацію розуміти не як, так би мовити, заганняння в рай дубиною, як примусову українізацію російськомовних, а розширення сфери українського? Якщо зараз є співвідношення 95, навіть 97 відсотків на 3 відсотки українофонних українців як україномовного середовища в Дніпропетровську, Запоріжжі й Кривому Розі, вони почуваються там як діаспора. В них функціонування громадівського, острівного типу. Тобто, українство в Чикаго є більш реальним, ніж українство в Кривому Розі. До чого я це проваджу: якщо українська інтелігенція не встигне себе модернізувати на рівні двадцяти-тридцятилітніх і запліднити ідеями модернізації, то не вдасться нам створити таке потужне, перепрошую за бруталність вислову, черво українського урбанізму, яке змогло б перетравити цю глобалізацію. Як ми не перетравимо глобалізацію, то вона перетравить нас. Тим більше, що ми зараз затиснені в подвійні лещата, жорна, і з одного боку вестернізація й американізація, а з другого боку євразізація. І якщо такі тверді камінці, як Бельгія, чи там, більш характерний приклад, Франція чи Швеція, які глобалізація тільки шліфує, які жорна глобалізації тільки шліфують, то український камінець крихкий. Він з багатьма щілинами, лакунами, і він просто розтирається на муку і пропадає. Саме тому, що немає достатнього утвердження в собі. Немає такої українськості як в Швеції шведськість. Немає такої українськості, як є литовськість, яка формувалася десятиліттями, яка встигла доформуватися як нація. А ми завжди в аморфному, в напіваморфному стані — або в стані розстріляного відродження. Тобто,

як тільки щось намічалось, воно розривалося фізично. Плюс відсутність урбанізму — я кажу ще раз, що в сучасних умовах глобалізованої культури поза містом... Українство без великого міста, без урбанізму — це українство без майбутнього. Або майбутнє без українства. Ти знаєш, в якому розумінні, як інтуїтивно це окреслити? Тобто доля українства як цивілізаційно-культурного простору ще остаточно не вирішена. І ми можемо, умовно кажучи, потрапити в «красную книгу», в червону книгу таких етносів, які випали в осад історії. Це цілком можливо. Після Помаранчевої революції в мене з'явилися деякі сподівання, тому що виявилось, що в української людини є такі риси, які втрачені в Європі — або яких там немає. Наприклад, звідки взявся дивовижний солідаризм, готовність допомогти один одному, що було на Майдані. Не тільки налоскотано ідеологічно. Ніякі вливання ніяких міжнародних інституцій, ЦРУ і так далі — ти знаєш, що я маю на увазі — нічого б не зробили, якби не було того вдячного матеріалу, який там жертвовно готовий був мерзнути і робити ту революцію. Тому, умовно кажучи, на шальки тих терезів було кинуте стільки мільярдів доларів на одну шальку і на другу — маю на увазі Януковича, куди були кинуті десятки мільярдів. І не тільки від олігархів донецьких, але вкинуті були і з Кремля. І вони в фінансовому плані зрівноважені. Але ті кілька тисяч, які були ешелонами доставлені, оснащені в Київ, синьо-білі, частина з них перейшла на бік помаранчевих, частина розпорошилася, розсосалася в Києві, тому що вони не були озброєні внутрішнім станом душі, радістю від того, що ми є спільнотю. Та спільнотність, яка була розсегментована, розчвертована, атомізована, фрагментаризована, раптом озирнулася і побачила: а ми є, звідки ми взялися? Ми побачили себе в дзеркалі Європи, Європа побачила нас в дзеркалі Майдану. Знаєш, мене там найбільше вразили лиця, духовно красиві лиця. Дуже красиві обличчя, це навіть на знімках можна побачити. Ти подумай: як я не вірив у всій народ! І ця невіра в народ навіть «сквозит» в тому, що я говорю тобі...

— **Невіра й критика — це різні речі.**

— Так, так! Але те, що я побачив на Майдані — це тільки маленька історична лабораторія, яка дає тільки потенційну можливість...м-м-м... здійснити не большевицькі якісь експерименти, тобто ме-

тодом «вколачивання» законів, указів, насаджування адміністративного. Я відчув, що в тих людей є потенційний могутній ресурс, суспільний капітал. Що існує українська людина, яка всупереч усьому — зросійщенням, колонізаціям, нищенням, розстріляним відродженням — яка ще може експлікуватися, розгорнутися. Тобто, в чому: я вважаю, що можливі якісь креативні сплески. Ти колись вірила в синергетику і вважала, що хаос може бути корисним. Тобто що локально, серед суцільного хаосу, повинна виникнути якась потужна флуктуація, якийсь сплеск. І мені здається, що Майдан був точкою біфуркації, якщо точкою біфуркації розглядати точку локального структурування. І тоді потужніший сплеск, спалах, флуктуація починає задавати новий локальний ритм коливань, і починає наростати, самоорганізовуватися із ніщо нова структура. Можливість старих матеріалів, перетравлених, перероблених, із них може щось виникнути, можливо ця революція буде мати продовження не в сенсі покращання добробуту, зарплати — тут вже майже як в Румунії вимальовується коло двохсот доларів [середньостатистичної зарплати]. Тобто, при добрій волі можна зробити це. Але якщо не буде нової української людини — тобто, модернізованої, європейської, цивілізованої, неварваризованої, тобто якщо не станеться якогось внутрішнього перевороту, революції внутрішньої, то ця флуктуація згасне, пригасне. Пригасне... А вона може бути посилена лише такими дивовижними речами. Точкою біфуркації може бути навіть одна окремо взята людина. В Україні в середовищі тих двадцятилітніх може виникнути якийсь дуже динамічний, цікавий письменник, розумієш, якого почнуть шалено перекладати, якого почнуть видавати в усьому світі. Через усю Європу, через увесь світ, і він потім зможе повернутися в Україну — і показати, що це можливо. Або харизматичного складу якийсь мислитель, який зможе створити новий філософський напрям, течію — не просто доктрину, теорію, а спосіб буття, який може мати своїх послідовників. Якщо не буде таких багатоманітних спонукань креативних, то лабораторія Майдану залишиться в межах тієї події. Мені здається, що місія інтелігенції — ставати собою. Інтелігенція повинна стати собою, і тоді є шанси, що виробиться і самість народу. Не як інакшість по відношенню до

інших, до росіян, до поляків, а як наповненість новим соціокультурним, психокультурним, цивілізаційним змістом. Наповненість структур реальними смислами — в різних сферах: в промисловій, літературній, бізнесовій, кінематографічній, театральній і так далі. І створюються нові мережі, нова густа павутина смислів. Тоді українська людина буде культурною особою, яка буде підвішеною в павутину смислів. А поки що вона безпритульна, духовно безпритульна в місті — не тільки в Києві, а навіть у Львові. Оце такі малесенькі оази виникають. Але тут теж можливий, так би мовити, такий спад... не знаю, чи минулого року в мене лекції краще йшли, чи тепер. В мене постійно комплекс меншовартості, я відчуваю, що все що я говорю — це все дуже слабенько. Не тому, що я їм не даю нових ідей — є багато ідей, про які вони не чули і не знають — а тому, що все це насмикано то там, то там. Тому, що я сам цього внутрішньо ще не перетравив. З різних ділянок, з різних дисциплін. Ну, можливо, я предтеча, а серед них можуть виникнути якісь мислителі, теоретики, творці нових шкіл. І це вже буд правдивий шлях творення нової інтелігенції — модерний. Можливо, серед них народиться новий Славой Жижек. І він стане вже не четвертим, а п'ятим китом європейського постмодернізму після Фуко, Лакана, Дерріди, Жижека. Можливо — а чому б і ні? [серйозно й трохи з докором]. Це залежить від несподіваного сплеску серед суцільного хаосу. І нового структурування, нової самоорганізації. Тому хаос, я б сказав, може бути конструктивним, чи вітальним, давати нові імпульси.

— **Креативним?**

— Так, ну щось таке. Ти в збірнику «Ritual» написала про це, додала це від себе — з чим я тоді не

погодився. Але хаотизована Україна може мати новий шанс — такий, якого немає в Європі, яка, так би мовити, вросла в старі смислові мережі, о певної міри її розум скутий старими схемами. В тому числі постмодернізм — це теж схема. Розум бути скутий і найбільш «пост-пост». Вихід за межі того всього, початок, так би мовити, з нуля може дати якийсь досить несподіваний ефект. Тобто, я вірю в синергійний ефект таких біфуркацій. Такі біфуркації можуть бути трьохсоттисячним Майданом. Чи одною окремо взятою людиною, чи групою, чи новим виданням, якимсь журналом, чи якимсь дуже цікавим кінематографістом, який переміг у Каннах, на старій плівці якийсь фільм переміг, і всі заплодували.

— **І Руслана на Євробаченні...**

— Так. Якщо це змогла зробити Руслана, сталася точка біфуркації. І такий сплеск можливий у будь-якій галузі. Ну, це та інновація, яка неможлива без нової, дуже важкої рутинної праці над собою, без модернізації мозгів. Модернізація мозгів — це самоосвіта. Я ще не втрачаю надії, що я ще на якусь останню підніжку заскочу. Хоча я вже захекався, я втомлений усім цим. Але мене тішить тільки одне: якщо не я, то хто? Якщо я студентам не підкину пару ідей, то хто ж їх розвине? Тут нема кому! Тобто, я розумію, що це ще не те, зовсім не те, що воно насмикає. Але я відчуваю, що вони можуть піти далше, що я ї можу запалити тим основним, що багато з них не переживає. Мені цікаво, які їхні мотиви приходу сюди [в Центр магістерських програм]. Чи для тої «ксиви» [диплома], чи для статусу, бо то престижно, чи тому, що дійсно хочуть відкрити для себе щось нове, чи це тому, що це острівець якоїсь гаданої європейськості, якоїсь такої вимріяної. Але, можливо, дуже мало з них — я ще цього не знаю — мотивуються тим, чим мотивуюся я. Це, я вважаю, найважливіше: кайф від самого процесу пошуку. Якби не цей кайф, я би давно занидив, і мене ці обставини життя просто би розчавили, розтоптали і так далі. Для мене наука — це наркотик. Це кайф. Причому не надрукування книг — що я тішуся, що я це побачив, щось там. Реноме й добре ім'я і бренд. Для мене написати чотири якісь рядки протягом дня — і в тих рядках відкрити для себе новий спосіб зв'язку одного з другим, про що я навіть не здогадувався, що там реляція якась є, яка відкриває для мене в іншому зв'язку спосіб буття тих елементів, відкриває

Весна, 2019 р.

Хроніки опору, боротьби і великої перемоги

ПОШТОВХ

Успішні переселенці з Донеччини

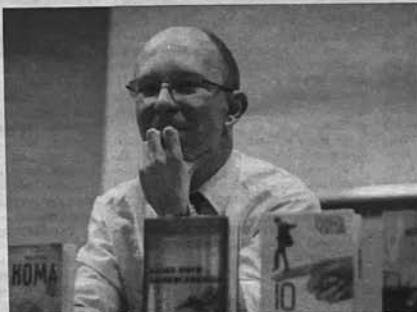

Володимир БІРЧАК та Сергій СТУКАНОВ (праворуч)

Сергій Стуканов – донецчанин, який виліз у Луганську. Навчався на історичному факультеті в Донецьку. Після закінчення університету залишився викладати в місті й створив з однодумцями молодіжну організацію «Поштовх». Водночас навчався в аспірантурі з філософії. Мріяв культурно розвинути Донбас. Свідомо перейшов у розмові на українську мову.

Після початку окупації Донецька спершу перейшов до Києва, а потім до Львова, де знову знайшов роботу викладачем історії.

(Закінчення на 4-й стор.)

Олексій ЧУПА

Письменник Олексій Чупа практично всюди спілкується українською мовою й може добре говорити польською. Як правило, його мають за уродженця Західної України, та він народився й все життя провів у Макіївці – місті-супутнику Донецька. Квартира, у якому він живе, у районі вулиці Депутатської та бульвару 8 Вересня, за іронією долі зветься Бендер.

(Закінчення на 5-й стор.)

Банкрутство ідіологем «руського міра».
Велике інтерв'ю з Тарасом Стецьківим та Ігорем Марковим
2–3 стор.

Білорусь потрібна Кремлю
як військова база

7 стор.

Геополітична диспозиція Росії
Путіна.
Тарас Возняк

8–9 стор.

Наші волонтерки
допомагають перемагати

11 стор.

«Ці окопи – це могили наших коханих...»
Вірші Бориса Гуменюка

12 стор.

АНТИЗАХІДНИЦТВО МОСКВИ І ВІЙНА

Роман КІСЬ

Хто бодий зрізка перестикає в YOUTUBE якісь російські музичні медіа-матеріали. – той може сам дуже швидко зробити для себе висновок. Мира антизахідництва у них; ба навіть і знанні до Заходу (мовля, геть увесь світ ополечився супроти Росії та тримає її «в облозі») тільки зростає і зростає. Оцей кремлівський так званий антиоксиденталізм самих кремлівських доктрин (неосевер-

зійства, неосевернофілія, зарозумілого месіанства та замаскованого під так званий «багатопольярність світу» нестримного прагнення до домінування та гегемонізму в світі), продовжує жити-жити протухлими вже рештками «Величчя» Росії та «великава гасу-дарства»... Продовжує підживлюватися майже конвульсійними намаганнями «повернутися у минуле».

На жаль, ці продукти напіррозпаду імперства не лише всіляко

заартікулюються та «демонструються» (наприклад звірячим бомбардуванням сирійського міста Алеппо, з якого уже вийшли були протигризові повстанці), але й настирливо інтоксикують мислі та серця десятків мільйонів росіян. Ці останні повсюдно просто «сражені» зараз гетеростероїдами «камерізово», «ліпосомо», «стріх хахоло», «сурофашісто» чи то «бендеравідео» та й взагалі трохи чи не «речішків сатани», котрі, мовля, ладні аж геть

«ірозрозомовати» той їх – славю правильний та істинний – «православний мір»... Так званий «Третій Рим»... Бо ж «четвертому – не бывать!» Кісткою в горлі московського неосамодержавства стала сьогодні непокірна Україна, котра ніяк не може погодитися з намаганнями утвердження «рускава міра» на її суверенній території. Україна, яка більше вже ніж з'ять-п'ять чинить опір не тільки намаганням продовжувати загарабування наших земель... Але не тільки...

(Закінчення на 6-й стор.)

Молодий журналіст – вимушений переселенець із Донецька у Львів Ані БЕЛОВОВЛЬЧЕНКО та усім її добрим знайомим – таж переселенцем із Донеччини в Галичину, – усім тим, що розділили долю важкого

воєнного лихоліття і окупації, але не знамалися, присвячую цей вірш.

Роман КІСЬ

Сходо-Західний диптих

ВІРШ ПЕРШИЙ

Пташко моя степова
Сполюхана канонадами
Випустила із трав
Переплутала аж до Львова
Летіла-летіла
Напевно аж два дні
(і навіть уже понад Вежею
В центрі Львова
Ій усе ще вчувались-вчувались
Знавісні шалені постріли)
Летіла-летіла пташечка
Аж пір'ячко
Перемілилося
На зовсім інший колір
Не пізнав я її на лавці у парку
(Червоно-рожеві пасма

із відтінком ультрамариновим)
Пташко моя степова
Наполохана
Канонадами...
Кричить
І клапті і краплі сльоту
(Попід небесним промінням)

Підставляють себе
Виставляють себе
Ви-ставляють себе до проміння
До розриву снарядів
До кулеметної стрекотняви стрекотливої
До стрекотіння коників
Що віщують уже осін
До збентежених слів смертально вже хворого
Льоні!

В ОСТАННІХ КОНИКІВ ЦЮ ЗАВТРА ЗАГІНУТЬ
ВЧУСЯ СТАВЛЕННЯ ДО ЖИТТЯ
Кричить і клапті і краплі сльоту
І шматки цих упалих залізних
(Сті тисяч осяяних упалих)
Що застрягли в стінах будинків
У Семышовці під Слов'янськом

(Закінчення на 12-й стор.)

2

ПОШТОВХ

Весна, 2019 р.

Ідеологема «руського мира» уже збанкрутіла

Тарас СТЕЦЬКІВ

Ігор МАРКОВ

Роман КІСЬ

У розмові беруть участь філософ Роман Кіс, політик Тарас Стецьків та соціальний антрополог Ігор Марков.

Роман Кіс: На мою думку, варто було б нам помірковувати й дати загальну панораму того, що діється: про локальні події на Сході та Півдні України, про війну, про окупацію, про цілі та завдання деокупації, про історичну долю України. Багато хто погоджується з думкою, що така випробувальна не тільки придулюють, статують чи зупиняють ріст, прогрес, але й нечестливо нас докупі, обидують, виробляють популістські соціальні. На мою думку, це продовження Майдану, або захист цінностей Майдану, опір неоколоніальній експансії Москви.

Ми можемо говорити про це більш локально, тобто в українському контексті чи, навіть, в контексті самого Сходу, але, мені виділяється, що важко зрозуміти сенс того, що діється, поза контекстом східноєвропейського, глобального. Дедалі більше стає очевидним те, що в політиці Москви цього нового не відбувається.

Нещодавно я слухав бесіду досить симпатичного мені петербурзького журналіста Невзорова (на 12 каналі), який назвав теперішню політику традиційною історичною формою існування Росії, доповнив так: «Грубий напіршацький імперіалізм – форма існування Росії». Хотів про це писати і Беркес у своїй книжці «Русська ідея»: «Богемська гіпертрофія влади» це історична трагедія Росії». Внутрішню в Росії ця «богемська гіпертрофія влади» викидається в гіперцентралізм та подолання демократії, а зовнішню – це продовження експансії чи, як сказав Невзоров, «грубий напіршацький імперіалізм». А я б ще додав, – це також хворобливий та болючий гіперкомуністичний ефект русифікації імперської самосвідомості російців, що спиралися на історичну статистичну «спідпорку» так званого «східноєвропейського», – підпорку, котра надалася.

Я б хотів звернутися до свого колеги Ігора Маркова. Чи війна триває вже понад три роки. Вона не припиняє, то ще більше спалахує і зовсім не виключена можливість ескалації великої війни. Вона Ігоре, як Ви вважаєте, чи так звані, Мінські спільні як не вирішає себе чи ні? Аж дещо, що діється провадить тільки до зморозки конфлікту, до чогось дуже близького до краєві, як може зупинитися на десятиліття...

Ігор Марков: Війна триває і буде тривати ще довго. Вона триватиме доти, доки існують Росія в її теперішньому імперському вигляді. Україна як держава, як суб'єкт міжнародних відносин і суб'єкт світової політики є альтернативою теперішній Росії, її свиряйству, її імперській, самодержавній, унітарній (радіше – тоталітарно-імперській) місії. У цьому сенсі Росія без України не може існувати, адже цей імперський концепт побудований саме на імпортуванні України та на спадковості через Україну. Якщо Україна відходить від цього концепту, (навіть від так званого «східноєвропейського» простору), то Російська імперія пересте існувати.

І тут виникає важливе запитання: «Що є Україна?» Якщо Україна утвердиться як держава, виступить як держава, розвинується як держава з власним устроєм, з власним правом, з власним внутрішньополітичним та геополітичним обличчям, то вона матиме майбутнє і як альтернатива Російській імперії відбудеться. Якщо Україна залишатиметься в цьому турбулентному стані в якому вона є сьогодні, навіть, коли змислає Російська імперія (як залежить від того чи властиві їй поглядати Україну), в нашій країні буде хаос і тінюваті відносини (я їх називаю відносинами диного поля).

Який стосунок це має до Мінських домовленостей? Саме вони сьогодні є величезним полем публіцистичних баталій. Звичайно, хлопці, які на фронті, не заважають на них, вони відбивають атаки і самі наступати, коли потрібно, попри накази з Києва та домовленості. У цьому є шесті! В тому, що Україна після Майдану втратила збройний опір є шанс на майбутнє України як держави.

У своїх публікаціях я назвав Мінські домовленості «Збориським шляхом». Що це означає? В динаміці історичного українського процесу це означає, що Україна дає залишатися не суб'єктом міжнародних відносин, а лише полем протистояння. На жаль, ця парадигма закладена Мінськими домовленостями триває і до сьогодні.

Маленька ілюстрація. Якщо читати у нас домовленості, без публіцистичних наворотів, то вони є реальною запискою українських позицій на користь підпорядкування Росії чи російському диктатові в їх послідовності. Достатньо взяти текст, де в однієї з пунктів чітко вказано, що спочатку активується чітко правопорушок, який контролює Росія через вибори, через зміни до Конституції, а потім відновлюється так званий контроль над кордоном. Однак є інша сторона цього питання, яка не дозволяє реалізувати Мінські домовленості в тому вигляді, в якому вони були написані. По-перше, збройний опір українського війська, добровільців та волонтерів, по-друге, виступність в Росії будь-якої парадигми чи то будь-якої війни реінтеграції імперії. Росія сьогодні не має привабливого проєкту для свого майбутнього, який би дозволив іншим народам приєднатися до неї. Росія навіть готова спростити умови для отримання громадянства, що є кроком імперського відходу.

Роман Кіс: Можна резюмувати, що доктрина чи ідеологема «руського мира» уже збанкрутіла і морально, і політично... Вона вилетіла з планової сфери, а наші російськомовні громадяни показали досить істинний український патріотизм...

Ігор Марков: І не є це одна, головна, третя риса, яка ставить межу між Російською імперією та українською державною перспективою на користь України. Тепер потрібно цей шанс реалізувати.

Роман Кіс: Пане Тарасе, з погляду політики, експерта, з погляду інсайдера того політичного процесу, як Ви бачите загальну панораму цієї ситуації?

Тарас Стецьків: Важливо правильно розуміти, що війна на Сході є прямим продовженням Революції Гідності. Революція, яка розпочалася з того, що не було підписано угоду про асоціацію з ЄС і яка дуже швидко переросла в боротьбу за незалежність, швидко переорієнтувалася на боротьбу проти Януковича, який був прямою маріонеткою Кремля. Суть Революції Гідності – боротьба за відстоювання українського суверенітету. Думаю, що війна, яка розпочалася у квітні 2014 року, попри несподівану політику Порошенка, мала на меті боротьбу за незалежність. Якщо дивитися глибше, то тут є не тільки український контекст, але і європейський. Як і Революція Гідності, вперте протистояння надалі зі Сходу показало здатність українців боротися за цінності. Українці поставили Європі і, навіть, увесь світ перед фактом, що у XXI столітті є нація, яка готова боротися за цінності та ідеали, а не лише за куші економічно-фінансові так звані інтереси.

Роман Кіс: Можливо, ми навіть, старший Європи нагадали про її цінності з яких вона починалася сама. Маю на увазі мужність, лицарство...

Тарас Стецьків: З цього погляду ми поставили в несприємне становище не тільки

чи Росію, але і Європу. Ажте потрібно допомогати боротися за цінності і не штовхати в різні «договорники» Росію.

Наступна важлива обставина – це визволення Донбасу. Відновлення українського суверенітету над Кримом глибше відбудеться тільки тоді, коли постане українська держава. Це очевидний факт. Слабка українська держава, неперформована українська держава з тінювою економікою точно не зможе успішно протистояти російській агресії. Постає також питання щодо здатності теперішньої української політичної еліти таку внутрішню модернізацію здійснити. До того ж в умовах, коли Європа виходить з нас сигнал про те, що варто покладатися лише на власні сили.

Я категорично проти Мінських домовленостей, особливо проти тих, які були прямо на «злізті» України ззовні, більше Росію, але при мовчазній згоді двох західних держав. Петро Порошенко, який добре розуміє, що прямо порушує Конституцію України, все-таки, підписав їх. Він добре усвідомлює, що робить, однак всім розповідає, що це частина мирного плану, хоча більшість розуміє, що Мінські домовленості російський план пошуку дестабілізації України.

Ігор Марков: Я б хотів додати два суттєві доповнення до слів пана Тараса. Перше, Петро Порошенко, коли прийшов до влади, зробив необдуманий, політично невиправданий крок, заявивши постмайданові суспільству, суспільству, яке уже було у стані війни з Росією: «Я за мир, а всі хто за війну, той проти мене». Для мене ця заява була актом деморалізації, внутрішнього подолу суспільства, актом ставлення українського суспільства. Після цієї заяви українське суспільство поїхало на суспільство, яке воює і суспільство, яке продовжує жити у старих мирно-тінюватих умовах. Цей розлам завдав можливість продовження тінюватих схем, гіперкорупції та позарадянських принципів за якими функціонує сьогодні українське суспільство.

Друге, абсолютно був нерелевантний дипломатичний крок (варіант) вирішення тодішньої кризи. Виходячи за не Ангелу Меркель, яка вирішила підписати домовленості виходячи зі своєї перспективної бачення чи розуміння процесу, а саме – європейської Європи, як відомо, довгий час в душі «geopolitics» прагнула бувати свої стосунки з Росією на засадах взаємних інтересів і балансу, де не було місця Україні...

Роман Кіс: ...У картині світу Європи не було такої спільноти як Україна.

Ігор Марков: До неї Ангела Меркель, вона поступово почала виходити в наш контекст та розуміти ці процеси, хоча й зараз під тиском своїх електоральних інтересів мусить гнати на контрпродуктивні заяви, противником яких була радше. Це означає, що Європа сама пов'язана і зав'язана стосунками з Росією. Тому, як на мене, великої ставки у війні Росії з Україною на Європу не варто робити. Величезна помилка української дипломатії, особливо українського президента, у тому, що вони потопилися з Ангелією Меркель та президентом Франції Олландом і не наголосили на участі США в підписанні угоди. Хоча мали змогу це зробити, адже державний секретар Керрі був у той час в Україні. За цих умов, Росія, маючи ініціативу в тих відносинах, змогла на «злізті» свій варіант Мінських угод, навіть вупереч прагненню Меркель та Олланда. Однак Росія сьогодні попросту не має внутрішніх ні політичних, ні економічних, ні ідеологічних ресурсів для того, щоб цю угоду реалізувати.

Роман Кіс: Як показали президентські вибори у Франції, не завжди гроші вирішують все, навіть, при потужній московській агентурі...

Тарас Стецьків: Якщо говорити про другі Мінські домовленості, то я вважаю, їх не просто грубо дипломатичною помилкою Петра Порошенка, а свідомою грубою помилкою. Він добре розуміє, що робить. В основі цього кроку лежать не тільки тиск інших держав, а глибше небажання Порошенка осилити опір країни проти агресора, ввести воєнний стан і взяти на себе персональну відповідальність за ведення війни. Небезпека Мінських домовленостей не тільки в тому, що Петро Порошенко взяв

на себе зобов'язання змінити Конституцію України на догоду Росії, але й у тому, що він демобілізував українське суспільство. Він перемкнув мобілізацію усієї країни з боротьби на тему, що треба рятувати положення, що треба зберегти життя і треба миру. Порошенко замість здатності воювати, почав переконувати нас, що він за мир. І тому суспільство поділилося.

Роман Кіс: Дозволю собі доповнити, що біда не тільки Порошенка, але й усього нашого політичного та державного істеблішменту полягає в тому, що вони мають війну України як Україну тут-і-тепер для певних своїх корпоративних і, навіть, особистих (індивідуальних) інтересів. У гирі війни ці цінності вони не бачать такого сенсу, як доля України, як доля українців (конкретно української діаспори) прийшли на найбільшій шістьсоті.

Тарас Стецьків: Мінський процес, який був викликаний десятками причин і не був генеральним Порошенком, президент тепер використовує для збереження особистості влади. Якщо подивитися, що зараз відбувається на Сході, то такий конфлікт низької інтенсивності насправді теперішній українській політичній верхівці виглядає. Він дозволяє брудно-військовий протест особистості «рукою Москви», дозволяє розповідати всім, що основна ціль президента – повернути Донбас. Попри те, український президент успішно торгує за тим Донбасом і в цьому є момент певної змови між Порошенком і Путіним, хоч не оформлений письмово. Мабуть зараз різними силами опрацюються сценарії «визволення Донбасу» для других президентських виборів 2019 року, щоб у якийсь спосіб, вкотре дипломатичним шляхом, зупинити Донбас України на російських умовах. Росія поприроче може піти з Донбасу, захід поприроче розповідатиме, що це гроші на відвоювання Донбасу, а Порошенко казатиме, що переможно повернув Донбас, адже Крим повернули за якими функціонує сьогодні українське суспільство.

В очах російських, європейських, українських еліт альтернативи Мінським домовленостям нема, але насправді вона є. Вона існує в двох іпостасях: військовій (у здатності української армії воювати) і законодавчій (визнати Донбас тимчасово окупованою територією). Якщо ми вживемо територію Донбасу тимчасово окупованою, то там не можна буде проводити вибори та змінювати Конституцію, цим ми фактично лаямося Мінські домовленості. Тому Петро Порошенко ризикує впровадити прийняти закон, який внесе група народних депутатів, що визнає Донбас тимчасово окупованою територією. А той закон, що його вніс секретар РНБО Турчинов – це фейк, чистий фейк, який спрямований на одне: і надалі зберегти Порошенка зні персональної відповідальності за визволення Донбасу. Закон, про який я говорю, який внесе група народних депутатів, чітко визначає юридичні дефініції, що таке окупована територія та коли почалася окупація і чітко визначає три НІ: ми не торгуємо з окупованими територіями, ми не проводимо там виборів, ми не здійснюємо там соціального забезпечення (згідно з міжнародним правом за окуповану територію несе відповідальність агресор). Для мене головне, що після прийняття такого закону, можливо, навіть після виборів у Німеччині (Меркель не може відмовитися від Мінських угод, бо там стоїть її підпис), фактично будуть зняті Мінські домовленості. І тоді всі побачать, що український парламент, а згідно з нашою Конституцією саме парламент визнає зовнішню політику (президент лише здійснює її), може прийняти такий закон і поставити світ перед фактом, що Мінських угод нема. Тоді всі гравці будуть змушені шукати інший геополітичний формат.

Отже, Україна може повернути собі Донбас тільки через закон про окуповані території та, швидше за все, комбінованим військово-політичним-дипломатичним шляхом. Росія ослабне, ми зміцніємо. Обставини рано чи пізно складуться так, що ми зможемо комбінувати цих трьох факторів. Мабуть, потрібно дивитися чия Росія чи динаміка утвердження та модернізації українського війська та України.

12

ПОШТОВХ

Весна, 2019 р.

Настя ПОДОБАЙЛО

пам'ять надриває голос, коли нею кричати про минуле.
минуле може бути лагідне, ніби визинуте шана, чи господарі змінили адресу й подорожні маршрути.
минуле може бути надірване, ніби вулканний пес, чи рани додають йому тільки люті, а відсутність дому – право на помилку.
але головне, щоб про минуле, яким би воно не було, ніколи не говорилося у теперішньому часі.
навіть пошепки. навіть серед своїх.

Настя ПОДОБАЙЛО (крайня праворуч), інші – тех воєнки з тієї ж штурмової роти, дислокованої на найбільш небезпечній сьогодні ділянці. Настя – парамедик і поетка

Віктор Ковальчук. Фото «Сила і віра»

– Розкажіть історію цього фото.
Я побачив спокійний, сильний, нескорений погляд бійця та вісний, чистий погляд Богоматері. Ніби в ту мить вони не могли існувати окремо. Мені здалося, що ці погляди доповнюють один одного. В іконі – та сила, яка надала впевненості воїну. Це і його віра, і його надія, і правда, за яку він стоїть.
– Що ви любите фотографувати найбільше – які сюжети, події, репортажі, портрети?

– Найбільше я люблю фотографувати людей у події. Радію, коли владі-

ся показати людину такою, якою вона є насправді, природно.

– Яку роль у непрості час для України – відіграють фотографії? І загалом, яка роль фотографії як такої сьогодні – у ЗМІ, в мистецтві?

– Ми проживаємо життя, часто навіть не помічаючи його. Фотографія дає можливість озирнутися. Це – як закладка. Зупинка, коли можна подумати, хто ми, навіщо тут, заради чого та кого...

Журнал «Маршрут», №1, 2015 р.

Борис ГУМЕНЮК, борець і поет

Коли працює установка залпового вогню «Град»

По житлових кварталах –

Чи це ліванські сирійські грузинські житлові квартали

Чи житлові квартали Маріуполя Артемівська Антрацита –

В цьому є щось природне

Я навіть сказав би буденне звичне –

Звісно якщо є щось природне в тому

Що працює установка залпового вогню «Град»

Природно коли вогняні кулі

Випущені установкою залпового вогню «Град»

Потрапляють в дитячі кімнати

Де сплять маленькі діти

Природно коли вони залітають

У переповнені людьми супермаркети

На залізничні вокзали в веропорти

Природно коли гинуть сотні і тисячі

Цивільних мешканців

Бо це природно коли цивільні мешканці

Гинуть на війні –

Звісно якщо природно що йде війна

Що працює установка залпового вогню «Град»

Що гинуть цивільні мешканці

Природно коли діти вибігають на дитячі майданчики

І знаходять іграшки заляпані кров'ю

Іграшки загиблих дітей

Яких напередодні просто з дитячого майданчика

Відвезли до моргу

Діти як то діти

Туплять до себе іграшки заляпані кров'ю

Іграшки мертвих дітей

Батьки намагаються відібрати в них іграшки

Діти плачуть

У них таких гарних іграшок немає

Іграшок заляпаних кров'ю

Іхніх однокласників

І це природно

І це природно

Природно коли немінні бабусі

Яких родички залишили охороняти квартири

А самі евакуювалися від війни подальше

А тут війна

На третій день перебування в підвалі

Без води і їжі

Вирішили обрати найдузку наймоладшу з поміж себе

І відправити з двома десятилітними пластиковими пляшками

До найближчої колонки

Мужня бабуся вже верталася назад

Вони криз цілну вже бачили її

Коли вибухнув снаряд і відірвав їй ногу

Тоді інша бабуся виповзла з підвалу

Підповзла до пораненої

Взяла з її рук пляшки з водою

Сказала «прощай Валю»

І поповзла назад у підвал

І це природно

І це природно

Природно коли лікар-акушер з двадцятилітнім стажем

Атеїстка без жодної сльозинки в очі

Мужню прооперувала весь Майдан

Біжить до церкви ставити свечки Господу

Падає на коліна голосить

Господи буде війна

Другий місяць поспіль народжуються самі хлопчики

Природно коли на війні гинуть люди –

Звісно якщо природно коли війна:

Війну неможливо оминуть

Війну неможливо облетіти на «Бойнг»

На надвисокій висоті

Війну неможливо пересидіти перекачати перебити

Природно коли снаряд залітає на цвинтар

І стирає з лиця землі могили наших батьків

Природно коли солдати ринуть на цвинтарі окопи

Копають траншеї зводять бліндажі

Бо цвинтар знаходиться в стратегічному місці

На певній висоті

І ми вже ніколи не дізнаємося

Що окопи – це могили наших коханих

Що могили коханих інших людей

Ще війна всіх проти всіх

І стосується всіх

Мертвих живих і ненароджених

Неприродно на війні те що снаряд

Випущений з установок залпового вогню «Град»

Залітає в поле

Це геть неприродно

Неможливо дивитися коли горить

Дозріле нескорене жито

Неможливо слухати як кричать

І згорають у вогні коварники

Як розбігаються у різні боки миші

А вогонь на парі з війною

Наздоганяє і зжирє їх

Бо вогонь і війна ненаситні

Неможливо дивитися

Як над своїми гніздами

Охолопіними вогнем і війною

Кружляють перепели

Як кричать про допомогу пташенята

Як змовкають один й інші

Як зрештою усі згорають безвинно

Перепели по-справжньому шока

Бо ця війна мало б стосуватися лише людей

Бо ця війна стосується лише людей

Бо перепели не віні в цій війні

Перепели ні в чому не віні

Роман КІСЬ

(Закінчення. Початок на 1-й стор.)

Сходо-Західний диптих

ВІРШ ПЕРШИЙ

Верлібрують віршами звисненими
Недовіри Твої до узначених слів
Моє недовіри до дерев'яних слів
Коли вже щось кажуть – ВІКРИКУЮТЬ
Крупнокаліберні кулемети
І випускають птахів палюхомих
І бадилля високого що побуріло під сонцем
Бо ж дали і дали
Верлібрують
Вібувають
Вибрикують
Уже не слова
А темобурашні вчування і передчування
І випускають напалохомих із густотрав'я
Із пістрявого пасма ося на оші гогольовиці
(Червоно-рожеві пасма
З відтінком ультрамаринним)
Із недовірою геть до усього на світі
Але з довірою в чорно-жовту
Розкисленість помислів'я
Поміжтрав'я
І геть усіх різнокольорових
Різнокольорових відтінків
І слідів

І слідів цих слідів і проміжків і про-галін
На закривавлених «Градах» небесах
На пасмах химерного кольору
На голівці цієї пташки
Що присіла собі на дзвінській опій лавочці
Із недовірою до дерев'яних слів
Із недовірою до натовпу цих рядків
Із недовірою до збіговиська цих

кострубатих фраз

Що наче прочитані у той самий час

У ТОЙ САМИЙ ЧАС У ТОЙ САМИЙ ЧАС

Чинить своє паломництво

До степових птахів

«ТАМ ДЕ ЗАВЖДИ ТАМ ДЕ ЗАВЖДИ»

Знижить на тім самім місці

На лавочці в парку

І серед вира глибоких

Вір і недовіра

До узначених слів

Кляти і крихти світу

І уламки снарядів

Котрі позастраляли у стінах

І довила вікон

У Семенівці (в Сельошовке)

під Слов'янськом

Попід небесним проміжком

Попід хвоститими тракторними

Убичних ракет із «градів»

Серед ночі і серед дня

І несласою зоксіме від степової пташки

Що голівка у неї міниться

Дивним кольором

Міниться-міниться дивовижно

Від фіолету до ...кряплавкового, до рожевого,
До темнорудого, до темнокривавого,
Що закривавлює небеса

На тім самім місці

«Там ДЕ ЗАВЖДИ»

ЗАВЖДИ?

(Ліній – село Нижня Рожанка, серпень-вересень 2018).

ВІРШ ДРУГИЙ

Однокрилий ангел...

Ангеле мій однокрилий

Сплетений із височених трав

У степах попід Аздіакою

Сплетений

Із альпійського буйнотрав'я

Де Твоє друге крило?

Воно загубилося, як скотилися ми обос

Ось із цієї гори

(Ти дуже-дуже голосно

Сміявся тоді, ангеле)

А небо собі стелилося низько-низько

Над побурилим степом

Побурилим від підпалів-висистування

Семисот двадцяти мін

Побурило аж геть

Від трохметрових пекельних ракет

З-поза отого пагорба

(А Ти, мій ангеле однокрилий
Все ще котилися із гори і смієшся собі
смієшся...)

Аж до підніжжя гори

Аж до підніжжя, до стіп

Золотопитого Будди

Аж до ніжкоблизького і червоного

Чересмужжя

Ще нікче

Ще ген туди,

Де зграя куріпох

Випурилася

Понад дорогою

Де ти сховався, ангеле мій однокрилий?

Де під Аздіакою?

Друге твоє крило, –

Ось воно вже виростає...

Вростає у розпину чересмужжя

У пошениці ці рядки,

У радех, із яких небесне

Сукровиця чорно-бура

У цей ось верліб, що кутиться – ятриться

Темновисше і пурпурово

Хмаровишня небесне

Злиус про сукровицю

У травах альпійській

У степовому побурилому густотрав'ї

... І відчакнені крила

Тринадцяти тисяч ангелів

Ще верується

Ще верується

5.04.2019 (нісова хатина у сорах)

суть самого елемента, бо елемент системи залежить не від притаманних йому властивостей, а властивості елемента задаються його способами зв'язку з іншими. І таке бачення, намагання шукати ті невидимі рядки, зв'язки... Відкриття такого зв'язку може бути на чотирьох рядках. Це для мене таке колосальне виділення адреналіну чи якихось інших біохімічних штучок, що мені це приносить насолоду. Я думаю: якщо б вони [студенти] мотивувались прагненням до свого, якщо б для них наука, пошук був би як наркотик, то це найбільш праведний мотив. Хочу їм це передати, і мені не вдається. На сам кінець я хотів би ще тільки додати, що, можливо, в моїх очах — це мій особистий, власний конструкт — інтелігент, попри ті моменти, які я перерахував, мається на увазі конфігурація шляхетності, чемності, гречності, інтелектуалізму і, далі, почуття гідності, я би ще хотів додати, що інтелігент — це людина, яка отримує величезну насолоду від креативності. Тому що це її збуджує — і приносить внутрішню втіху й радість. Це для неї є життя, постійно оновлювана ревіталізація вітальності. Вітальність самого лету думки, це їй приносить насолоду. Правдивий інтелігент повинен перейматися цим. Причому цей внутрішній злет, натхнення ця інспірованість можу бути в будь-кого. Навіть у бізнесмена. Може креативність бути у сфері бізнесової діяльності, комерційної. Банкір може бути креативний, мати велику насолоду, що йому вдалося правильно натиснути на якісь клавіші і щось із цього вийшло. Це теж може бути. Бізнес — це теж творчість. От тому, якщо не буде засад творчості в різних ділянках українського життя, від якого самі креатори, творці не будуть мати насолоду, не будуть мати мотивованість у насолоді, то оді ця інтелігенція буде неповноцінна. І вона буде шукати, там, крісла, місця, там, чи протекції. Всі ті інституції, структури, в тому числі всяк спілчанські будуть перетворені на машину для лобіювання тих чи інших інтересів: проштовхнути книжку, розкрутити ім'я. Ця для мене слово брид-

ке: «розкрутка», «розкрутити». Коли недавно якийсь академік написав книжку і каже мені: «Ми повинні розкручувати один одного». Значить, він не думає про ті глибини, де є насолода, а думає тільки про зовнішній ефект. Це вже профанація інтелігентності.

— **Не контр-еліта, а анти-еліта?**

— Так, щось таке. Бачиш, я тобі намалював те поле, де ти можеш щось намацувати. Я тішуся, що зміг бути тобі корисним, бо мені здається, що в умовах глобального суспільства не має значення, чи я на Високому Верху [в хатинці в Карпатах], чи я в Мальме [сміється]. Головне, щоби насолода від того, що я пишу, була та сама. І стати набутком, корисним для інших і для своїх. Ну, бачиш, українська інтелігенція мала своїх «цитованців». Можливо, п'ять-сім українських мислителів перекладаються, цитуються польською мовою, німецькою, англійською, починаючи від Соломії Павличко, Оксани Забужко й Миколи Рябчука. Ну і ще там п'яти-шести. Але на п'ятдесятимільйонну націю це надто мало. Отаке. Восьмимільйонна шведська нація продукує набагато більше науковців і письменників. І книги в них видаються не стільки в Стокгольмі, скільки в London-New York. Через рисочку. Але вже те, що є такі, хто розуміє, куди рухатись — можливо, це добрий знак одужання. Можу сказати, що так звана українська інтелігенція — так само, як і весь народ — це є певний поступ. Це, — як Оксана Забужко писала, — «знепритомніла нація». Непритомна повністю. Можливо, Оранжевий Майдан — це була та реанімаційна камера, де нація ожила, відкрила очі й побачила себе. Але їй ще треба дати костури, милиці ті, щоби вона навчилася ще ходити. Ну, це ще період після реанімації — вставати й ходити. Але добре, що т милиці вже є. Милиці — це різні парадигми, епістемати, озброєність тими милиціями, підпорками західної науки. Треба брати ті підпорки і вчитися ходити — бо ми вже опритомніли. Але ще не дійшли до того, щоб ходити вільно. Отака метафора.